د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سریزه ۷

میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط ۲۶

د تاریخ ارزښت ۳۰

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید ۳۹

د ژباړې سختیا او پیچلتیا ۴۳

ستاینه او نقد ۴۹

د افکارو غلا ۵۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟ ۶۹

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه ۷۴

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟ ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳

دروغجن او درواغ په ټولنه کې ۱۰۲

كاذب شهرت؛ گټه كه تاوان؟ ۱۰۶

له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹

ولې ۱۱۵

ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸

پر كتاب باور ۱۲۵

په داستاني نړۍ کې د افراطيت خام مواد ۱۳۱

د چاپېريال اغېز ۱۳۷

د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟ ۱٤۱

د طلوع افغان د ۹۷ كليزې په پلمه ۱٤۷

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟ ۱۵۱

هوښيار انسانان چېرې دي؟ ۱۶۳

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند ۱۶۸

د نشيانو په اړه د حكومت مسووليت ۱۷۳

د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷

د صدقاتو گټهور ميتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹٤

د ونو گټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲٦

د جنگ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲۵۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲۵۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرگه) په اسلام کې ۲٦۵

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟................................ ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پیغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پیل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ لیکنې سره یو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې لیکنو کې ځینې ما داسې کړې دي چې له څو سرچینو مې ګټه اخیسته ده، په اخیر کې مې سرچینې یوځای یادې کړې دي، یا مې هم په نیټ کې له ځینو مقالو ګټه اخیستې ده بیا مې په ریفرینس کې د مقالې نوم او ویبسایټ یاد کړي دي، که څه هم زموږ خلک دغه ډول ریفرینس نه خوښوي، خو ما یو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکلیف مې تیارې کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې یې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښایي دغه ډول مقالې د اوسني معیار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل یې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه یې پر لوستونکو چې فایده من یې بولي که بې فایدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځینې یې له تاریخ سره اړه لري، یو څه یې له ادب سره تعلق لري، نور یې بیا ټولنیز دي او یوه برخه یې د دین په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه یې ټول هغه موضوعات دي چې له دین سره سروکار نه لري، په دویمه برخه کې یې یوازې له دین سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې يوځل اراده شوه چې لـه ديـن سره نـاتړلي موضوعات ټول وباسم او يوازې ديني مطالب خپاره کړم، بيا مې له څو ملګرو سره هم خبره شريکه کړه، دوی ويل که دا لړۍ يـوازې د دينـي تعبير لپاره ځانګړې وي، بيا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپـل مضامين پکې خپروې، نـو کتـاب څـو برخـې کـړه، هـره برخـه د يـوې ځانګړې موضوع لپاره تعين کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېيله چې دوې برخې به يې کـړم، اولـه يې غير ديني موضوعات او دويمه يې له دين سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، کـه چـا يـوازې دينـي برخـه غوښـته هغـه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، لـه سره تـر پايه به مسلسل ټول د هغـه د خوښـې مطالـب وي، کـه چـا د ټـولنيزو، تاريخي، ادبي او ديني ګردو موضوعاتو پـه اړه زمـوږ د ذوق معلومـول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پايه وګوري.

د کتاب ځينې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ويبسايټونو کې نشر شوي دي او نور يې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلتـه يـو ونـيم لوستي وي، دلته يې بيا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه بـه په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کـړم او نـورو ستاسـو و د کتـاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کېږم، په اړه يې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

ميرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر- حقيقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتيا چېرې مصرف کړي او د بشر- سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبيعت) پر ځای خيالي دښمن ځان ته پيدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لگوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې گڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځينې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، يوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، يوه طبقه بله غلامان کړي، يوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار يې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځينه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخينه لري، د اسلام په پيل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نيوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لوڼې يې وژلې، په دويمه درجه مخلوق يې ورته کتل، ميراث يې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکليت بللې، نو چې څنگه يې خوښه وه، هغه ډول يې کار ځنې اخيستی.

په نړۍ کې د فيمينيزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټل شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووايم که ډېر ويل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توګه يې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واک پکې چلېږي او په دې وياړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وګورئ ښځو ته يې څنګه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دويمه درجه مخلوق دی او يوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعليم حق اخيستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعليم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو بايد وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعليم کوي؟

ښځه په تعليم هوښيارېږي، بايد هوښياره نه شي، ځکه بيا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار يې د نر طبقې په زيان دی، له دې امله يې پابندي پر لګولې ده.

د ښځې تعليم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم بايد ښځه تعليم ونه کړي. له دې پردې داسې يو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هيچا نه ده ليدلې، پرده هم عيني بلا ده. هر څوک په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي يې، نو همدغه پرده دې دتعليم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زيارت ته ځي، د پير د دم و تاويز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري يې، نو همدا پرده دې د تعليم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بيا يې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که يې خوښه نه وه، بيا د شرعي پردې د نه رعايت له امله يې په کور کې له يوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوك د نيوكې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په ديني تعبير کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بيا د نر غيرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترګې وږي؟! ښځه د نر ملکيت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بيا د هغه ملکيت له ګوانښ سره مخېږي، له دې امله بايد کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سره ويني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري يا يې ځنې را نيسي، په دفتر کې به سره يوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې بانې او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، يوازې د نرواکې ټولنې د ذهنيت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل- خپل حقوق لري، څوك دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بيا نر ويني!!! يعنې نر ځان ته دا حق ور کړی دی، چې خدای ور کړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخيستی دی، د خدای د دين زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کېني، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادايني لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوښېږي چې د يوه لمانځه ثواب يې په پنځه ويشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې يې د ثواب دا وسيله اخيستې ده، دا هر څه يوازې د نرواکې ټولنې ځانګړتياوې دي، يوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکيل کړي، د خپلې ګټې لپاره يې تفسير کړي، که د اخلاقياتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقيات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر ګټې پکې وي، که د الهي شريعت شي هم يې د تعبير سر داسې ګوډ کړي چې يوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس يې ځای يې نه شته، په هوټل کې د خوراک لپاره يې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې يې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک يا حصه لري چې نر يې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدير محروميت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاريخي څېړني کتاب ته يوه کتنه

د جهاني صاحب تاريخي څېړني کتاب د تاريخ په موضوع کې پر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځينو موضوعاتو هغه اړخونه يې له لاسوند سره په داسې ډول برسيره کړي دي چې نه پکې مبالغه شوې ده او نه يې تر ډېره حده د خپلو خلکو مينې د حقيقت پر مخه پرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنګه تاريخ ليکو؟ سرليک لاندې د تاريخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې يې د ميوند د جنګ په اړه د مورخ غبار خبره را خيستې ده چې د انګريزانو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نيوکه کړې چې په دې جنګ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چې ۹۷۱ يې مړه او ۱۶۸ زخميان شول. جهاني دا خبره د انګليس افغان د دويم جنګ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (ياد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاريخ په اړه ګڼې ليکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاريخ او تاريخي فولکور) تر سرليک لاندې يوه لويه مقاله کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. ليکوال د دې مقالې په شروع کې وايي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبايلو او د پښتنو د ټاټوبي او د هغوی د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډيري زياتي ليکني کړې دي. چا بني اسراييل، چا قبطيان، چا الباني اصله او چا هم د ارياپانو اصيل زامن بللي دي. دلته زموږ هدف د دې نظرياتو او عقايدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چي دغو اکثرو مورخینو په پای کي د خپلو تحقیقاتو نتیجه بیرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لویه سره هیڅ اساس نه لري او زیاتره خو یوازي د یوه لیکوال پر هغو اطلاعاتو تکیه کوي چي یوازي په هغه لیکوال پوري اړه لري او په هیڅ کتاب کي راغلي نه دي. ددې فولکوري تاریخ تر ټولو لوی نکلچي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاریخ څخه بې خبره دی او چي هر څه یې زړه غوښتي دي هغه یې لیکلي دي.(یاد کتاب: ۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پوري د اوغان په اړه یوه تحقیقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپیر رڼغیدلی دی. د مقالې په اخیر کې یې دا نتیجه اخیستې ده چې اوغان او افغان دواړه د تاریخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومره توپیر چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان یا اوغانیان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راخرګند شوي او بیا په شاوخوا پرتو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاریخ کې ما په دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنه کړې ده او د افغان شال کلمه یې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه یې نوې خبرې پکې کړې دي. اصلا د پښتنو هغه کسان چې د تاریخ نه هیریدونکې څیرې یې بللای شو، باید زیات تحقیق وشي او که لږ هم کېږي خو چې نویو اړخونو ته یې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. لیکوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختيك په اړه مقاله كې همداسې تګلاره خپله كړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ كې يې ډېرى څنګه عنوانه هم شته، لكه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، يې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده كيدلاى شي. په دې برخه كې يې د پښتنو په اړه دا يادونه هم كړې ده چې په هند كې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د كومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د كتاب اهميت په دې كې دى چې له افغان تاريخ سره اړوند يې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره كړي دي چې يا يې په اړه ناسمې ليكنې شوې دي يا هم ډېر كم څه يې په اړه ليكل شوي دي. يوه بله ځانګړنه يې داده چې حتا د ښو مورخينو او هغو كتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاينه كې ليكل شوي دي او د بل قوم په اړه يې بې انصافي كړې وي جهاني دواړې نكتې په ګوته كړې دي، هم يې د مبالغې تر حده د خپلو ستاينو يادونه كړې ده او هم يې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ يادونه كړې ده، مثال يې د ده په كتاب كې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د كتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې يې په اړه ليكنه كړې ده او همدغه ذكر شوې يادونې يې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پكې كړې دي.

دروند جهاني صاحب د كتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدينو په اړه مقاله كښلې ده چې د سيد احمد بريلوي په مشرۍ د پښتنو سيمو ته راغلي وو او د انګريزانو او سيكانو خلاف يې جګړه كوله. دا مقاله تقريبا د يوه واړه كتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله كې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بريلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې يې له سيد احمد بريلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې يې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګريزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سيد احمد بريلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف يې دلته کولې او هم يې د يوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نيوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې يې ورته راچپه کړي دي او کلک يې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخينو لپاره هغه توصيې چې د کتاب په سر کې يې کړې وې، لږ له پامه ايستلې دي او د انګريز هر دښمن ته يې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه يې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انګريزانو سره يې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګريز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سيکانو خلاف چې وجنګيدل او سيک يې انکريز ته له پښو واچاوه.

جوسياهرلان، لومړنی امريکايي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پيل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسيدلې ده. په دې مقاله کې يې د ياد امريکايي په اړه په زړه پورې معلومات ور کړي دي. دغه امريکايی له شاه شجاع سرهويني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعاليتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې يې د امير عبد الرحمن خان او امير حبيب الله خان په اړه د يوه امريکايي او بل انګريز د ليکنو ځينې ياد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خيستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو امیرانو د شخصیت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل یې موږ ته د خپل تاریخ او امیرانو په اړه ډېر څه راښیي.

د سقاو زوی ښایي زموږ په هیواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عیار تر سرلیک لاندې ۲۲ مقاله لیکل شوې ده چې په دې برخه کې یې نه یوازې د سقاو د زوی د جنایتونو یادونه کړې ده بلکې په سر کې یې د مجاهدینو د جنایتونو لنډه یادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زیات مواد د فیض محمد کاتب چې د سراج التواریخ لیکوال دی د هغه له یاد داښتونه اخیستي دي، دغه یاد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د یوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشیف کې پراته دي چې له دې ځایه یوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بیا یې یوه انګریز د (کابل په محاصره کي) په نوم انګریزي ته ترجمه کړی دی چې لیکوال له همدې کتابه زیاتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې یې ځای پر ځای کړي دي.

پایلوچان او عیاران د یوې بلې مقالې سرلیک دی چې د کندهار د پایلوچانو په اړه یې کښلې ده. دغه مقاله پر ځېل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پایلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کیسې موجودې وې چې موږ یې سمې له ناسمو نه شوای بیلولای، جهاني د مقالې په پیل کې وایي چې د اسد الله زړه سواند په نوم یوه کس د پایلوچانو په اړه یوه سمینار ته یوه د کندهار پایلوچانو په نوم یوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زیاتره مواد یې نه تاریخي لاسوند لري او نه یې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقايق پکې بيان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاريخ په اړه داسې له حقايقو لرې ليکنې کېږي، د جهاني صاحب غونډې د يوه متخصص کس مسووليت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نيکه مرغه په دغه مقاله کې يې تر يوه بريده دغه هڅه کړې ده او ښايي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله يې د يوه فارسي کتاب چې نوم يې (خاطرات مستر هيمفر جاسوس انگليسی در ممالک اسلامی) دی، د ايرانيانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصليت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځينو مبهمو اړخونو تـه يـې گوته نيولې.

د کتاب د پای مقاله د امير امـان الله خـان پـه اړه ده، د دې مقـابلې سرليک دی: د اعليحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پيل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پـوري اوږده شوې ده. ما د امير امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتـاب پـه دواړو ټوکونـو کـې مقابلې ليکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوک د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغـه کتـاب يې په ماخذونو کې نه وي، نو ښايي څېړنه يې نيمگړې وي.

د امير د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومـات پکـې شـته چـې د انسان ويښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غير ښاري ښځو څخـه د چادري ايسته کـول هـم ددې اصـلاحاتو برخـه وه ان دې کـار تـه يـې خارجيان هم حيران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه کتوره ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېږي چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افسانې؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لیږ په تفصیل ږغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انګریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انګریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړی او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې څرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۶۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ایپي فقیر د آزادۍ د لاري مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصیت په اړه باید تر دې هم ډېر څه ولیکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه لیکنه کې داسې ګوښې را برسیره کړې دي چې ممکن د کتاب لیکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې یې د راجا مهیندرا پرتاپ سینګهـ په اړه لیکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصیت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء یې هم نه دي هیر کړي او د افغانستان د پاچاهانو یادونه یې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعالیتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بیا یې هم تر یوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځینې ویناوې هم راخیستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقیده نه لري.(یاد کتاب: ۹۲)

شامي پیر څوك وو؟ تر دې سرلیك لاندې لیکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پیر اصلیت او د کار و فعالیتونو په باب یې له تاریخ څخه په مستند ډول حقایق را برسیره کړي. د شامي پیر په اړه دی او غبار بیل دریځونه لري چې په دې مقاله کې یې جهاني صاحب یادونه هم کړې ده. د شامي پیر حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وایي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګریز لاس پوځی او پیر ښه ګڼي، د تایید وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. ليکوال په دې اند دی چې ظاهرن پير د امان الله خان د بيا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې يې جرمنيانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنيانو ته ګټه رسيده ځکه چې امان الله خـان د انګريـز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شـاه زمـان او امير شير علي خان دوه هغه شخصيتونه دي چې په خپلو کړنو يې ثابتـه کړې وه د هيواد او ولس لپاره يې کار کاوه، ليکـوال د اميـر شـير عـلي خان په اړه تر دې سرليک لاندې مقاله کښلې ده: د انګريـزي اسـتعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کـې؛ ده پـه دې مقالـه کـې د انګريـز او روس دوه مخې پاليسي او له امير شير علي خان سره ناځوانيو تـه اشـاره کړې ده. په دې برخه کې د امير د اصلاحاتو په اړه هم يادونه کـړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جګړه کې يې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شير علي خان خپله پاچاهي هم بـايللې ده او بيـا دويـم ځـل قـدرت تـه رسـيدلی دی. د جهـاني صـاحب ډېـر زور د انګريزانو او روسانو د دريځونو په اړه دی چې څنګه يې زموږ هيواد او خلك د خپلو ګټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبـه هـر وخـت لـوی قدرتونه د کمزورو هيوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې ګڼې مقالې چاپ شوې دي، خو يوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجيان او غلجيان) تر سرليک لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب يې په اړه غوره تحقيق کـړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته ميشت شوي دي، دی يې په اړه ليکي: خلج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کې دغو سيمو تـه راغلي دي. (ياد کتاب: ۲۱۴) دا خبره يې د يوه عربي مورخ پـه حوالـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې يې ډېر شکونه را پیدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سیمه کې د دې قبایلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سیمې ته راغلي دي او اصلا يې خپله سیمه د هند لورته نژدې وه. لیکوال وايي چې دې قبایلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سیمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به يې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبایل دغلجي افغانانو په نوم یادیږي.

اخوند درویزه او ارشاد الطالبین، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه يې لیکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چنداني سم نظر نه لري او هر وخت يې د روښانیانو په مقابل کې د دریدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تیز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصیت يې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه يې لیکلي دي او په کتابونو کې يې خورا زیاتې حوالې موندلې کیږي، اما دا هم وايي:

د مثال په ډول اخوند درویزه په دې نه دی خبر چې معاویه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقریبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله يې خلافت وکړ.(یاد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند یوې بلې خطا ته يې هم گوته نیولې ده چې د حسین بن منصور حلاج په اړه يې کړې ده، اخوند لیکي چې هغه د هارون رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زیاتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تیر شوي وو.(یاد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وایي چې د اخوند دروېزه د ارشاد الطالبین په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاریخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی.(یاد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي لیکونه، د امیر حبیب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصیت په اړه یې د ځینو یاد داښتونه یادونه کړې ده، البته تر څنګ یې د هغه د پلار یادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان یو د بل ضد صفات لري. امیر عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه میلمستیا وکړي او دا یې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبیب الله خان بیا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخیره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظریاتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول یې پر ګڼو نورو ځانګړتیاوو او توپیرونو رڼغیدلی دی.

تر دې وروسته یې د امیر عبد الرحمن خان په اړه یوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصیت په اړه یې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د لیکنو په استناد وایم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره ګان یې نیمایي ته هم نه رسېږي، خو خلك پښتانه نه یادوي او د هزاره د وژلو تور یې نړی ته ورسید. دا سمه ده چې له هزاره ګانو یې کرکه کوله اما د هغه طبیعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه یې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د یوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه یې د ځان بلل د بل شراکت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شوای زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هڅك حیران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه په اړه لیکلې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هم رد کړي دي چې نادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کړ، دی استدلال کوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې په خپل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انګریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کې، د یوې بلې مقابلې سرلیك دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رڼېدلی دی چې په ټولنه کې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت در لود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټولنیز کسان بللي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بیله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو ګڼو مریدانو په برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کي د خاني مقام له قبیلویت، ټبر او قبیلوي اړیکو سره ملګری دی، چي په قبیله کي دننه د تقریبن ټولو اجتماعي اړیکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کلیمه جوړوي... خان، د تربورګلویو او قومي دښمنیو په مرکز کي قرار لري؛ او علت یې دادی چي هم له میراثي امتیازاتو څخه برخمن وي او هم یې مادي او مالي امتیازات تر عادي خلکو او قومیانو زیات وي.(یاد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاریخ په رڼا کې، مقاله یې زموږ د اصلیت ښه ښکارندویه ده. ده هم لیکلي دي چې د ملي وحدت کلیمه د هر چا پر خوله وي خو عمل یې د خپلې وینا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجیو او درانیو د اختلاف له امله ابدالیان وځپل او په خپل هدف کې بریالی شو. په دې مقاله کې یې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل یې په اوسنیو حالاتو کې ډېره ګټه لري.

ملا نجم الدین، د هډې ملاصاحب او روحانیت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چې د دې پښتون جهادي و روحاني شخصیت په اړه پکې ږغیدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاریخ د مهمو څېرو په اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ لیکنې وکړي چې په ایینده کې مو تاریخي څېرې یا بیخي ګمنامه نه شي یا یې هم د قومیت د مینې له امله یې خلك له اصلي حقایقو څخه لرې په اړه داسې څه ولیکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د ګټې پر ځای یې تاوان زموږ تاریخ ته ورسېږي.

د تاریخي څېړني په دویم ټوك کې ځینې مقالې تکراري راغلې دي چې نوې زیاتونې یې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تاریخ په اړه مقاله چې لومړي ټوك کې هم خپره شوې ده، له ځینو مقالو سره یې بیا ضمیمې ملګرې کړې دي چې په اړه یې نور ګټور معلومات او اضافې هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاریخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات یې انتخاب کړي دي او بیا یې په اړه تر ډېره حده منصفانه لیکنه کړې ده، منابع یې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.

۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط

زموږ د عام ژوند په اړه یو چا ویل چې یو پر مختللې نړۍ ده، یوه وروسته پاتې نړۍ ده، یوه مخ پر وده او یو زموږ دنیاګۍ ده. خبره یې زموږ تر انتیکو کارونو کوله، رښتیا هم زموږ له عامونو کیسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل میدان ته راغلل، کله به له یوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرایطو پوره وي، زموږ ورته اړتیا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرایطو د پوره کېدلو لپاره محصلین چمتو کېدل، دوی که به فارغ شول تیار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به یې وخت ضایع کېده.

فعلن د یوه بل پلان له مخې په غربي هیوادونو کې د پوهنتون دوره راکمیږي، ان په هند کې لا د لیسانس دوره درې کلنه ده، د ماسترۍ دوره په ځینو امریکایي پوهنتونو کې یوه کال ته راکښته شوې او همداسې به دا کار نورو هیوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ويل شوې تيورياني بايد په بازار کې تر وخت تيرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زيات وخت تير کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدليدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ويلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له ميدانه وتلي وي او پر ځای يې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعليمي دوره کې اوريدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پيدا کيده چې د همدې د مخنيوي لپاره تعليمي دوره کمېږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وايي چې بازار اړتيا ورته لري.

زموږ په هيواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د ديني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نيول کېږي او نه د دنيوي. په اقتصاد کې يو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زيات بازار ته وړاندې شي اهميت او ارزښت يې کمېږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هيڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پيخر کيږي؛ هم تر تقاضا زيات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه يې هيڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبيږي، کاري وړتياوې يې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتيا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د يوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ يې څو فيصده زياته وړاندې کوو.

په دې توگه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي يو نوی ځوان و چې له کمپيوټر ساينس څخه فارغ شوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپیوټر ډېر کوچنی مشکل یې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته یو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای تي کې مدیر و، هغه به په دوې دقیقې حل کاوه. عیني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلینو ترمنځ هم دی، د بازار تجار یو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه یې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنیت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو یې باور کمېږي.

هر نصاب باید د وخت غوښتنې په پام کې ونیسي، په لنډ وخت کې اپډیټ شي، د پوهنتون خلک باید پر ټولنه او بازار سترګې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی یې په نصاب کې ځای تعین کړي، هلته چې هره تقاضا پیدا کېده دوی یې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول اندول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتیا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډګري اخیستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به ګرځي، خو د کار ساحه به یې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لویه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

یو لنډ مثال یې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې یې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپیر شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تیر دی، ټولنه چې د څه شي اړتیا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتیا ده هغه کمیت ته پام نه کېږي، نتیجه یې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګان او له ټولنې سره د علماؤ فاصله پیدا کېدل دي چې ملامتیا یې خپله مدرسو او د هغوی منتظمینو ته ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې یې ستا په لاس کې دي، پر مختګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولنې په وروسته پاتېوالي کې لوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکړي او وضعیت تر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ ارزښت

ژباړه او زیاتونه

د تاریخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ریښه یې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا یې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهیمو لپاره کار شوی دی. په قران یا حدیث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړی وار د دویمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګېږي چې په درېیمه پېړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان یې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځینې له دې منکر دي چې دا لفظ دې عربي یا فارسي ریښه ولري او له اهل کتابو اخیست شوی یې ګڼي. نورو بیا ویلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاریخ له اَرَخ یا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سیمو کې پر ډېرو د قمري میاشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاریخ تعریف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعریفونه شوي دي چې تر اوسه هم د یوه تعریف په اړه د نظر یووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعین او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعریفونه مشهوردي چې یو په پل پسې یې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونو ترمنځ تالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنې د یوه شخص یا فرد د چارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بل ټکی دادی چې یو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه له حاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلي تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو له تحلیل څخه تر لاسه کېږي. دلته مورخ د تاریخي پېښو تر شا پراته طبیعي عوامل او له پېښو سره د علیت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمومي او عامه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تاریخ دا ډول خورا ګټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښه سرچینه کېدای شي او ده ته پر خپله اینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلي تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقلي دی نه محض نقلي. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنې د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تاریخ نوم استعمال شي هدف یې همدا دویمه معنا ده او که حوادث تاریخ وکارېږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الګو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. موږ پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپېښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنې د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترك لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غېږه کې نیسي؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم یکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښې او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښې او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېرې پېښې، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر ټکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، څکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادېږي هم د انسان له امله یادېږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځینو کسانو اورېدلي دي چې تاریخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضایع کوي. ما ته ځینو ملګرو ویلي چې د انسان په تاریخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاریخ چې ګورې بس همدا د مړو تعداد به در سره لیکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاریخ کې د وژنو خورا لویې کیسې ثبت دي مګر له دې اړخه پرته تاریخ نور اړخونه هم لري. دا هم یو حقیقت دی چې د پېښو تر شا یې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاریخ په پاڼو کې د ثبت جنګونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله یې انسانان د یوه بل مرګ ته درېدلي وو، په تاریخ کې بریالي و نابریالي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تیر شوي دي چې د بریالي د بریا لاملونه که موږ پیدا کړو ممکن ځینې یې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي یې کړو او د نابریالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په ګټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ باید وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاریخ پر اهیمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړیکه له تاریخ سره ثابته کړو او پر لا زیات اهمیت یې هم رڼا واچوم. ځینې کسان فکر کوي چې تاریخ یوازې په تاریخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل یې موږ ته څه نه لري، مګر تاریخ یوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاریخ موږ دوه تعریفونه لوړ بیان کړل چې تر ټولو مهم یې دویم ډول وو او دې تاریخ ته انسان په هره زمانه کې اړتیا لري. د تاریخ دا ډول زموږ اړیکه له ماضي سره پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړې یوه کړۍ یو چې په هیڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویاله ده چې تر موږ مخکې یې هم سیلان درلود او تر موږ وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د ګڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او اینده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او اینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هیڅ موجود شي ارزښت یو مخیز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هیڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَیسَ بِإِنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ　　　مَن لاَ یَعِي التَّارِیخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَى أَضَافَ أَعمَاراً إِلَى عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښیار انسان نه دی چې په سینه کې یې تاریخ نه وي او که چا د تېرو احوال یاد کړل، نو ګواکې خپل عمر یې زیات کړ.

علم تاریخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه یې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسیله چې وي باید د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه یې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاریخ په ذریعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زیاتوو.

تاریخ موږ ته له ماضي سره د اړیکې ډول هم راښيي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړیکو په څرنګوالي او اهمیت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، څکه د شیانو معرفت ته اړ یو، نو اړتیا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتیا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) یعنې اړتیا ابتکار راوړي او پښتانه وایي چې مجبور ته غښتلی مه وایه، دا پښتو متل عینن د لوړ عربي متل مفهوم بیانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسیلې په کار اخیستو خپله اړتیا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېرې اړتیاوې او حللارې یې درک کړو. همداشان د تاریخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او یاد یې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحلیل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بريالى وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړيکې وپالو، له تجربو يې ګټه واخلو او د يوه ښه استاد په صـفت يـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاريخ مطالعه د شخصيت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نيمګړتياوې چې تاريخ خوندې کړې دي که يې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بيا پوهېږي او د حللارې لټه به يې حتمن کوي. تاريخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شيان يې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو يې کولاى شو ډېر څـه زدکـړو. تـاريخ زموږ هويت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د يـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن يې ټول مريض بولي، نو که د يـوه ملـت او قوم تاريخ ضايع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاريخ پـه ضـياع ناروغ وبلل شي.

د تاريخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر يوه حده تشريح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـيانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد يې هم نن او هم د پرون خورا زيات شيان تشريح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بيخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاريخ علم يې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولاى شي. له دې امله نو د تاريخ په اړه ويلي شوي چې دا يـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکى) دى. اجتماعي ضرورت ځکـه دى چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دى چـې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ گوري، د تېرو انسانانو له تجربو گټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملگرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بریالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وايي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱٦

سرچینې:

۱/ التاریخ والمؤرخون، د حسین مؤنس.

۲/ التاریخ ومشاکل الیوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکریم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شریعتي

۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مایکل استنفورد

٦/ جامعه و تاریخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ یې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانګړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کی عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې یې عمر زیاتیږي، د زدکړو سویه یې لوړیږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر یې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید یې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي باید جزئیات یې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلومولو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتیږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتیږي په هماغه کچه د اختراع او تولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونو ماهر و او په پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقیقت کې تشې خبرې وي. په نننۍ نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې یوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طب په برخه کې موږ د یوه انسان د بدن لپاره په لسګونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسې په ګوته کوي چې انکار یې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ په هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیر متخصص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې ښکیل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده رغول نسبت هغه کس ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده رغول هم ګټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولنې ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عمومیاتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کېږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اورېدونکو تاثیر کوي، ځوک چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دي چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګېږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولې د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښې سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګيله هم نه ځني کيږي. زموږ ديني علماء که څانونه د دين او شريعت متخصصين بولي بيا يې بايد له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبيق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبير وړتيا هم په ځان کې پيدا کړي چې وخت يې ځني غواړي که يې وړاندې نه کړي نو ديني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار يې نه در لودل خو بيا يې هم د يوه داسې ټولنيز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه يې وړتيا لرله او حتا نه يې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د ديني مفکرين شته خو موږ يې نه لرو، ستره وجه يې همدغه ده چې موږ يې ابزار نه دي تيار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجريدي عمل او تعليم په اهميت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ يو چې دغه عيني شرايطو زيږولي ټولنيز جبري شرايط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بيخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجريد په اهميت پوه شوي او عملي کار يې هم له دې ځايه پيل کړی دی، په انساني ټولنه کې بايد د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجريد ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشرموي. دا اوس يو بهترين اصل دی چې که څوک د خدمت چيغې وهي خو تجريد نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې يوازې يې کار تر شعاره دی. راځئ تجريد تجربه کړو او بيا يې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیت دومره وخت راڅخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښایي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پیچلتیا یې هم پوهېږي او اخیر په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوك یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونه ویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي څانګو لپاره ځانګړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانګړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنګه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم دلیل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمین دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځینې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېریال ته نه بیایي بلکې د ژباړونکي محیط دربانديې ګوري؛ نور بیا همدې اصل ته پام کوي چې د لیکوال لیکنه باید داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېریال خیال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېریال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سیمه کې په ګښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په یوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغییر ور کوي چې ښايي کله بیخي لوی توپیر وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د یوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځینې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې لیکوال یې غواړي ووایي دی یې بیخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر ګیډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووینې.

نتیجتن زه دې پایلې ته رسېدلی یم چې ژباړه څکه تر لیکنې سخت کار دی چې په لیکنه کې دې فکر خپل وي که تحقیقي لیکنه وي که طنزیه او که هره یوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په یوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل یې ولیکه او لس واره یې رنګه کړه بیا یې په مختلفو الفاظو ولیکه؛ مګر په ژباړه کې ته یوه لار لرې چې پر همدې نرۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په څغاسته پر ځې، پیاده مزل کوې، په ګونډو پر تیرېږې او که پر څخېږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړن تر مسلکیتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقیق فهم او احیتاط ته په کتو له یوه تر بله ډېر زیات توپیر کوي.

بناءن ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کیږي، نو له مسلکي کسانو ماسیوا که یې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی یو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر یوه حده به یې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوک کولای شي چې هم مسلکي وي، هم یې متن لوستی وي په جګېدل نه بلکې په ننوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د لیکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځایونه چې دی یې د مفهوم په اخیستلو کې شک لري، په دغو ځایونو کې د لیکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځایه دقیقه معنا ورته پیدا کړي او اشتبا ونه کړي.

یوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی یم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دویمې یا درېیمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زیاتېږي چې فرقونه یې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او یو ډول له لیکوال سره خیانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځینو ځایونو کې تیروتی وي، د خپل چاپېریال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د لیکوال سبک یې نه وي رعایت کړی او هر څه یې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بیا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهیم امکان لري چې په سم ډول یې حق ادا نه شي؛ یا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پیدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ایجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې لیدلې دي چې زیاتې تیروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کریم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پردیو کسانو کړې دي چې د خلکو یې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کریمه د اختلاف یو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه یې قیاسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پیدا شوې او دغه ابهام بیا له جهالت او ځایي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس یو کړی دی او انسانانو ته یې دومره مشکلات ایجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو یې راوستلي دي.

یوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بیخي زیاته هم ده هغه د سیاسیونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم یې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نیسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسیدلی وي. خندا بیا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پیچلی دی او یو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع یې ناخبره وې، له کلتور او محیط سره دې هیڅ بلدتیا نه در لوده نو دې څه کاوه خو یو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې رواني وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به يې هم زيات زيار وغواړي او هم زيات وخت. د فن ماهرين بايد لاس تر زنې نه کېني، په دې ميدان کې د نقد دغه تشه بايد ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونيسي. موږ به خپل کار ته د دين په ساحه کې دوام ور کړو او د ژبې ماهرين و پر ژباړه نظروال دې دغه ميدان ته ور شي چې ډېره اړتيا يې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپتمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاينه او نقد

څوك په ښو يادول، دا كه تش الفاظ وي يا هم مادي يا معنوي څه ورسره وي، ستاينه ده، نقد د ناسم عمل/وينا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته يې يو اړخ مطرح دی.

په انساني ټولنه كې كه له ستاينې او نقد څخه هر يو كم شي، ټولنه زيان ويني؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتيا لري، كه ستاينه ونه شي، پر يو كار تشويق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د يوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، يو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخيستلای، هغه خپلو كارونو ته له يوې زاويې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله يې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په يوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كيږي، كه د ټولنې هوښيار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاينه، يا هغه كار چې بيخي شوی نه وي اما خلكو ته دورغ وويل شي چې هغه كار ما كړی دی، او له خلكو د ستاينې هيله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دی، قران كريم وايي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کارونو یې ستاینه وشي چې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې په اړه تـه بـې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، یا دې خلکو ته دوکه ورکړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په یوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دورغ وویل شول، چې دواړه د اخلاقیاتو له مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زیاتوب د بشري ټولنې او شخص په زیان دی، نه به په ستاینه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تر اندازې زیات وي؛ تر اندازې زیاتوب یې په دې معنا چې که نقدیږي هم باید د کړي کار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاینه وي، بیا هم عمل په نظر کې نیول کېږي، دومره شاباش یو چا ته په کار دی چې څومره یې عمل کړی وي، کله یو څوک یوازې د خولې په کلیمو کفایت وکړي، کله یوازې کلیمې او جملې کفایت نه کوي، باید ډالۍ ورکړل شي، ځینې وختونه یې ستاینې ته غونډه ونیول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خدمتونو په تناسب باید وشي، نه تر زیات وي او نه تر کم.

د کلیمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېږي چې مبالغه امیزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پیدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پیدا نه کړي، بې شمېره کتابونه یې لیکلي دي، بې حسابه خدمتونه یې دې قوم ته کړي دي او داسې نور.

د صفاتو په برخه کې به یې یوازې هغه صفات یادېږي چې په هغه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زیات ځایونه اورېدلي وي یا به واورئ چې کله یې د وینا لپاره انانسر ـ ور غواړي، شیخ الحدیث والتفسیر، جامع المعقول والمنقول، فرید العصر ـ وحید الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدین حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پیپړو ته څه اړتیا ده؟ که یوازې اول دوه صفات یې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سیمې پر علماؤ خو بیخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سیمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کریم کې د تاریخ بحثونه شته، ټولنیز موضوعات دي، دیني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسایل یې بیان کړي، د کائیناتو د پیدایښت په اړه ږغېدلی، میتافزیک مسایل یې را خیستي، د عبادت او عقایدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چیلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، یو څوک که مفسر کیږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه یوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بیا موږ مفسر هم وایو؟!

تر دې که تېر شو، د حدیثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حدیثو کتابونه خورا ډېر دي، د حدیثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات یې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روایات پکې شته، د اصولو بحث یې یوه لور ته ګران دی او د حدیثو ترمنځ تطبیق، پر صحت او سقامت یې اختلاف، د زرګونو راویانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روایت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بیخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته یې یادول اړین نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بیا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوك چې هم مفسر- وي او محدث، د دې دواړو برخو به یې یوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بیا تـه سره لگـوه! دا نور القاب یې پر همدې قیاس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هـم په ستاینه کې افراط کېږي، مثلن: د یوه لیکوال په اړه که وویل شي چې ډېر زیات کتابونه یې ترجمه کړي او لیکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه لیکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کـار کیفیت او ټولنې ته پر گټه یې فکر وشي، نو د ستاینې پر ځای باید یـو څه ټکول شوی وای. نوم اخیستل به یې مناسب کار نه وي!

یوه خپرندویه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاینې وړ وي چې زیات کتابونه یې چاپ کړي وي، بیا خو سمه ده، اما که د ټولنې گټې، د کار کیفیت، په کتابونو کې شته پیغام او نورو ابعادو ته یې فکر وشي، نو بیا د ډېرو پر ځای به یې بیخي کـم پـه سـتایلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، یو کتاب په څو کسانو ژباړي، بیـا پـه ډېـر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، یعنې که یو کتاب په امریکا کې چاپ شي، یوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هیواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کیفیت به څه حال وي؟ داسې یو کتاب چې پر سیاسي، اقتصادي، کلتـوري، نظـامي او نورو مسلو یې بحثونه کړي وي، د لیکوال ټولنه یې له موږ لـرې هـم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکـړه ژبـاړونکي چـې هـم پـر دې یـادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسی وي او هم دې د لیکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په یوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معیار پوره وي، له کومه شوو چې یو کتاب ترجمه کړي؟ بیا یې داسې تکړه ایډیټر پیدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک یو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې یوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ایډیټ، ډیزاین او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشینان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، لیکوال او ژباړونکي دغه بې معیاره کتابونه هم ستایي، خپرندویه اداره/ادارې خو بیخي د ستاینې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنیزو رسنیو یو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زیاتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته لیکي: ډېر ښه، بیخي اعلا، جالب دی، افرین دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستایونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پیغام کیسې به یې نه نو کوو. ښه څه اړتیا ده چې ناحقه د یو شي/شخص ستاینه کوو؟ که له هر یوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حیران به شي چې څنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېریال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستایي؟ زه یوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، یوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاینه راته کوله، د مشر زوی په نسبت یې کشرـ ډېر وستایه، ان داسې خبرې یې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاینې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، یو د بل ضد ته یې دروو، زما په ستاینه د هغه بل کس له دې ستایل شوي کس سره کینه پیدا کېږي.

دا د ستاینې ناسمه طریقه ده، د ستاینې ډول ډېر مهم دی، د کلیمو پر ځای کارول اړین دي، زیاتوب به پکې نه وي، که یو څوک تر خپل حد زیات وستایل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستایل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاینې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غیور، مجاهد، ښه مسلمان، د زړهٔ‌واکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شریعت کې حرام وي، اخلاقن ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بیا څوک گوته نه نیسي؛ دا بې انډوله ستاینه ده، پایلې به یې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عینن د ستاینې په شان دی، که یو څوک زما ملگری وي، ستاینه یې تر حد زیاته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه یې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، یا زما ملگری نه وي، بیا یې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کریم دا هدایت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې یو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلړه ورځ اتل وي، یو څه وخت وروسته بیا د اتل له درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهېږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهېږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزګر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کېږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو تمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو ګيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غږ ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنګونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او ګڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بـولي، مگـر د مخالفت مهال به دومره را ټیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي.

په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووایم چې پیـل دې لـه کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپېریال، نصـاب او د تـدریس لـه میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

۲۹/۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لیږد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پښتو په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کیږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا یو بد او کرغېړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا ګڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل پکې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړې چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف ومنو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلیږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنیرو پدیـدو پـه اړه یـو تعریـف نـه وي، بلکـې ګـڼ تعریفونه یې کېږي خو زما په اند یې تر ځینو تعریفونه دا تعریف غـوره او جامع دی. په نیټ کې یې ما ځینې تعریفونه پیدا کړل چې یا خـورا اوږده ول یا هم بیخي مختصر، هلته د زیاتو تعریفونو تر لیدو وروسته د دې پاس تعریف الهام مې تقریبن له هغو واخیست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکـې هـم مشـهور کسانو دا غلا کړې ده او نن یې هـم مشـهور کسـان کـوي. حتـا داسـې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي میلیونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هـر څـه وروسـته ثابتـه شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب یې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځینې کسان دا کار کوي. زما یو خـوږیـی وو چې په فیسبوک کې یې تر خپلې سویې لوړې خـبرې لیکلـې. مـا یـوه ورځ ټلیفون ور وکړ چې دا لیکنې له کومه کوې؟ لومړی یې ځان داسې ونیو چې زه پوه نه یم ستا هدف څه دی؟ بیا مې پـه واضـح ډول ورتـه وویل چې د فیسبوک لیکنې دې له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سـویه لوړې دي او ته له دې سره چې لیکې یـې، هـم کېـدای شي پـرې پـوه شوی نه یې؟ کرار یې راته وخندل، بیا وویل: له مـا سره یـو کتـاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې یې را ټولې کـړې دي، لـه هغـه کتـاب یـې لیکم. ما ورته وویل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې لیکې یا د هغـه کس نوم ور سره لیکه یا هم په دوو لیندیو کې یې لیکه چې خلک پوه شي دا وینا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږې؛ که سبا در سره مخ شي یا هم نورې فیسـبوکي لینکـې دې وګـوري نـو دسـتي دې حقیقت ورته معلومېږي او بیا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل وخت مې بیا اخښي همداسې کول، زموږ له کوره یې کتابونه وړي وو او له هغو کتابونو یې بسته پاراګراپونه غلا کول او په خپل نوم یې نشرول. بیا مې یو مهال ورته وویل چې دا کار ښه نه دی، خلک تا پېژني داسې مه کوه چې د کتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته یې دا کار لږ کړ خو ختم یې نه کړ.

یو بل کس مې پېژاند چې د نورو بسته کتابونه یې په خپل نوم چاپول. یو چا راته ویل ماته یې یو کتاب راکړ چې دا راته ترجمه کړه. کله چې مې کتاب تر سل زیات مخونه ورته وژباړه بیا یې بل راکړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځایه ترجمه کړه. ما دا کار هم ورته وکړ او خپله مزدوري مې ترې واخیسته، مګر بل ورځ که ګورم هماغه ترجمه یې سره ور وړې وه او د کتاب په منځ کې یې ځینې خبرې خپلې هم کړې وې، کرار یې پر دا پښتې لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره لیکلی وو!!!

ارواښاد پېروز هم یوه ورځ راته ویل چې د (قران او ساینس) په نوم ده یوه لیکنه کړې وه، بل وخت که ګورم زما لیکنه په یوه اخبار کې د بل کس په نوم نشر شوې ده. بیا مې هغه ته مسیج وکړ چې زما لیکنه دې ولې په خپل نوم نشر کړې ده؟ د ده په ټکو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره یو ځای یې ځینې عذرونه هم بیان کړل. ده ویل ما هم بږغ ورته ونه کړ چې ځه خپله تېروتنه منې.

د مولانا وحید الدین خان په نوم یو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دین او ټولنیزو مسلو په اړه یې ځینې ډېرې جالبې خبرې کړې دي. له ماسره د هغه ډېر کتابونه دي او کله ناکله به مو د هغه په نوم دهغه وړې لیکنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځینې کتابونه او یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر هم ترجمه کړل، مګر بل وخت که ګورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلا خو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې ګواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرګنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مګر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړی دی؛ زه دا نه وایم چې نن به خلك هغه تر مرګ را ونیسي، مګر پر دې کتابونو به یوه ورځ حتمن یو څوك څېړنه کـوي، ممکـن د نورو ژبو له تفسیرونو سره یې ښه په خوند وګوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځایه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب یا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له یوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه یې پسې کتلي او تر استفادې وروسته یې نـه د کتـاب حوالـه ور کـړې ده او نـه یـې د لیکـوال نـوم یـاد کـړی دی. مـا لـه دې کتـابونو سره ځینـې ځایونـه مقایسه (پرتله) کړل ان ټکي په ټکي یې هغه ځایونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځینو کسانو ته مې وښودل چې ګورئ خلك څومره پـه سپین سترګۍ د نورو افکار غلا کوي، یو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان سترې کړي بیا د خلکو د خـدمت لپـاره یو ګټور شی نوشته کړي، مګر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خـواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومـره خواریو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم یې یاد شي یـا یـې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن یوه ورځ رسوا کیږي او د خپل دې کرغېړن عمـل سزا به ګوري، سزا یې نو دا نه ده چې فزیکي تکلیـف ور کـړل شي یـا مالي جریمه ترې واخیستله شي بلکې له افکارو به یې خلك ډډه وکړي او د یوه لیکوال یا مفکر پر ځای به خلك د یوه غله او خاین په سترګه ورته وګوري.

زما په ګومان که یو څوك په خپله خواري یو کتاب لیکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له یـادونې پرتـه پکـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن یې لیکوالانو ته میلیونه پیسې ور ګټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوك چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قانون، اخلاقو او دین له اړخه مجرم دی چې که په دې دنیا کې عذاب ونه ګوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. لیکنه چې هر څوك وکړي دا د هغه شخصي-ملکیت دی او د هغه د شخصیت و علمیت استازولي کوي، نو که بل څوك د هغه کس لیکنه غلا کوي د هغه ملکیت ترې وړي چې حق یې نه لري او بل د هغه کس شخصیت هم ترې غلا کوي چې دا یو ډېر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توریوازې زموږ په زمانه کې پر خلکو نه لګېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونه کړي دي، یو څو مثالونه یې د تاریخ له مشهورو کسانو دادي:

یاقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وایي چې له پلاره مې واورېدل ویل چې د خپل پلار خط مې ولید هغه کښلي وو چې په بغداد کې مې له ابو الحسن بن الطبوري څخه واورېدل ویل یې: د خطیب بغدادي زیاتره کتابونه د ابو عبد الله محمد بن علي الصوري نومي کس دي ماسیوا د بغداد له تاریخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدین سیوطي په اړه راغلي دي چې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زیات کتابونه غلا کړي دي. د ده په اړه ویل کېږي چې له ابن تیمیه یې د تحریم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره یې د المنقول في اسباب النزول او نور ډېر کتابونه غلا کړي، همدا شان یې له شمس الدین سخاوي څخه هم ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، يوه شاگرد يې په اړه دا بيتونه هـم ويـلي دي:

سـرق السارق مـــــني كـــتباً وادعاها وهو في ذاك مفتري
وعلى كتب السخاوي قد جنى وكتاب القطب أعني: الخيضري
في مزايا سيد الخلق عـــــال خـير مـبعوث أتي من مضر (۱)

په يوه عربي ويکيپيډيا کې يې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

۱/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې ښرګندوي لکه يوه فرد چې دا کار کړی وي.

۲/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پينه کېږي خو سرچينه يـې نه ذکر کېږي.

۳/ الاستبدال: په دې کې د ځينو مهمو کليمو له بدلون پرته د ليکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مگر سرچينه يې نه يادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بيا د مختلفو سرچينو مواد سره گډېږي خـو د يوه سرچينه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د يوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم يې نه اخلي.

۶/ المزيج: د يوې ليکنې داسې برخې چې سرچينه يې په سـم ډول ذکر شوې وې له داسې ليکنو سره يوځای کړي چې سرچينه يې بيخـي ياده شوې هم نه وي.

په يـو عـربي مقالـه کـې مـې دا لانـدې توپيرونـه او تقسيمات هـم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم تـوپير شـته؛ نسبت ادبي غـلا تـه د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړيکـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زېږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس يې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعيت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پايلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روايات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصيدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسيمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راځي ټوله اختراع(ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ يې د ادب اصلي پنځونکی ورکېږي.

جزي فکري غلا: د يو چا له ليکنې د هغه د محتوا ځينې برخې د دې لپاره غلا کړي چې خپله ليکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي ليکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې ليکنې سره د بل د ليکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي ليکنې ليکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعریف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځینو نورو اړینو ټکو په اړه مو توضیحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې یوڅوک د غلا کولو ته هڅوي؟

یو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. یو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زیار و خواریو وروسته یوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بیا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په میدان کې یوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسایلو په زیاتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زیات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې یو څوک غواړي خلک یې باید یاد کړي، په مجالسو کې یې ستاینه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسیلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زیات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې یو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ لیدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځيني کسان د ستاينې او شهرت په موخه له عربي تاريخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې يې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زياتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې يو ليکوال تر هغو سم تاريخي کتاب نه شي ليکلای چې د تاريخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاريخ لپاره اړين دي شاوخوا ١٦ علوم دي او لومړی اړين شی د مورخ لپاره داده چې له يوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بيا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مينه نه لري چې د تاريخ ليکلو مهال حقايق مسخه کړي مگر زموږ اديب چې د تاريخ دوه کتابه يې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لويه لار پرېږده.

مالي گټې هم د دې سبب کېږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري توليد، نظريات او ايډياوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وينو چې د همدې وجې ځيني خلك خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځيني نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځيني مادي گټې لاسته راوړي ځينې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بيداره هوښيار معرفي کوي چې هغوی يې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې يې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غيرت هم د دې سبب کېږي چې يو څوك فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: يو کس خپل همصنفي ويني چې ښې مقالې ليکي، غوره نظر ور کوي او خلك يې نظرياتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولې او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم يې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځیني لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو يې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه يې رامنځته کړي او په کلکه يې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه يې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره يې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر-کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لږ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنیو خاوندان کولای شي چې د هغه چا لیکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولګېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي لیکنې تر یوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندویه اداري بایکاټ وکړي او که یې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف یې حتمن را کمېږي.

څلورم اقدام باید نن دولت یا ځینې بنسټونه دا وکړي چې د ټیکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم لیکونکي سره تفکیک کړي. هر کس که د بل مخکنۍ لیکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټیکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه باید سزا ور کړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زیات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنیا کې خلکو د مونوګراف یا تیز لپاره داسې پروګرامونه ایجاد کړي او که مور یې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنیوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نیتجه به ور کړي. اوس د ټیکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي لیکوال او جعلي لیکوال سره معلوم کړو، یوه فیصدي باید د قوانینو له مخې ورته وټاکله شي چې که یوه کس دومره سلنه د سرچینې له یاد پرته د بل کس له لیکنې د الفاظو په لږ تغییر و تبدیل واخیسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتیجه به یې هم ښه وي او قانون ته سپارل یې هم بیخي اسانه کېږي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۰

سرچینه:

(سرقات الکتب وانتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ۷۱۰، المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه دربېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقلید هغه مزمینه ناروغي ده چې د مریض په برخلیك كې له مرگ او پنا كېدلو پرته بل هیڅ شی نه لیكل كېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره كړې ده، ډېر ژر بـه یـې د ژونـد ډیوه بې نوره او ځای به یې داسې څوك نیسي چې له كاروان سره د تلو جوگه وي. له روان كاروان سره د تلو جوگه كېدل د وخت او مكـان لـه شرایطو سره تر همږغـي پـورې اړه لـري، هغـه ملتونـه چـې د تحـول د كاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه كـوي او بیـا د ملگرتیـا لپـاره هڅـه كوي چې دغه شرایط پوره كړي، نو هغوی په خپلـو كړنـو كـې بریـالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تـر حركت یې مفت بركت خوښ دی، تر اجتهاد یې جمود خـوښ دی، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځكه د مرگ په حتمي نتیجه محكوم دي چې له روان كاروان سره د مزله نـه دي، هغوی یې د كشولو لپاره نه وخت لري، نـه گټـه ورتـه لـري او نـه دوی له هغوی پرته د ژوند كولو اهلیت لري، له دې امله په تـاریخ كـې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شـوي او دا لـړۍ به لاهم دوام كوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وكړه، نه دادی چې حتمن دې له یـو چا سره له بله د زدكړې سند وي، علم كه له بله زده كېږي نـو پـه خپلـه تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده كـوي چـې دواړو كټگوریـو تـه علـم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یـوازې د تېـر وخت تجربو ته په كمه سترگه نه گوري بلكې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتیجه کې یې نور نـوي څـه هـم پـه لاس ورځي.

زمونږ په ټولنه کې علم تـه پرانیسـتل شـوي مرکزونـه لـه بـده مرغـه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کـې د ژوند کولو د کامیابه طریقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغـه دریڅه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه یې تر پرانیسـتلو پـه بنـدولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنیوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاونـدان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژونـد کولـو زمینـه برابـروي ځکـه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لویه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو پـه درک نـه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شته چـې د نـورو پـه لارښـوونو هـم نـه پوهېږي، دوی تقلیـد داسـې ځـپلي دي چـې د پوهـاوي او راپوهـاوي وړتیا یې یو مخیزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې یوازې د دې ویاړ لري چې د تاریخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغـوی نـوم او د ژوند نیټه یې د له منځه تلو له نیټې سره یوځای ذکر شوې وي.

زمونږ علـم تـه د منسـوبو مرکزونـو پـه نصـاب کـې لا د هغـه وخـت بابولالې ویل کېږي چې نه یې خلک اوس د هغه وخت شرایـط درک کولای شي، نه یې د ژوند په طریقـه او طـرز پـوهېږي او نـه یـې د بیـا راګرځېدلو احتمال شته، نو بیا دغـه بحثونـه او موضـوعات د څـه لپـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدریسیږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلك تقلید ته وهڅېږي؟ د دې لپاره چې خلك نوی فکر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تدریس کوي، په غه کتاب کې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو به یې توپیر سره در لود. دغه کتاب چې زموږ د رواج له مخې خورا په وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کیږي، د مینځې او غلام د یادولو څه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپېریال کې نه مینځه ویني او نه غلام نو د احکامو تفکیك به هغه ته څه ګټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیك ډکر کې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ور کول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الکفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو په دور کې تحول دومره چټك هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عاملو حق در لود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښه کولو او پر ځای یې د هغو اصطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپیریال، وخت او ځای له غوښتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانیزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسیږي، نو ایا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا ویني پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هيوادونو کې د ديني زدکړو زيانونه

زموږ د هيواد زياتره ديني زدکونکي د زدکړو لپاره له هيواده بهر ځي. ډېرى يې نژدې هيواد پاکستان او ايران ته ځي او نور يې سعودي، مصر، هند، ترکيې او... ته سفرونه کوي.

دا که په اوسنيو شرايطو کې يوه اړتيا ده، نو بل خوا زيانونه هم ټولنې ته لري. يوه خبره د تجربې له مخې حقيقت ده چې زموږ ټولنه دومره ديني فارغينو ته هم اړتيا نه لري لکه دلته چې يې توليد کېږي. هر شی چې تر تقاضا زيات شي په بازار کې يې نرخ ته زيان رسېږي. د ديني فارغينو زياتېدا دوى ته دا تاوان کړى دى چې په ټولنه کې يې حيثيت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې يوازې دا لامل نه دى، اما يو لامل يې بلل کېداى شي.

په بل هيواد کې ديني زدکړې په اوسنيو شرايطو کې موږ ته ډېر زيان لري، اما دا چې خلك ولې بهر ته ځي دا بيا پر خپل ځاى يو بحث دى چې تر شا يې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته يوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهېږو چې د هرې ټولنې ديني تعبيرونه د هغوى له شرايطو او مکان څخه اغېزمنېږي، زموږ د ټولنې تفسير حتمن له نورو سره جوت توپير لري. کله چې يو څوك خارج ته ځي، نو هلته په بل هيواد کې د يو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هيواد له زدکوونکـو سره يوځـای وي، اسـتادان يـې د هغـه ځـای عالمان وي، شاوخوا چاپېريال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلـده وي. لومړي سر کې دوی له يوه نوي کلتوره ورغلي وي چـې هغـه هـر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبير او شرايطو تر تاثير لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته يې په ذهن کې ښه پوره ځای ونيسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبير د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلـن تعليمـي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، يو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هيواد فارغ کس د بل هيواد لـه فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سـوکه د يـوه لـوی تشـنج خـوا تـه بيايي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زيات تاثير ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه يو خو خپل اولادونـه، قريبـان او اشنايان پيدا کوي چې هغوی باندې يې خبره تاثير کوي او بل يې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره يې هم پر خپل ځای خلکو ته تر يوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنـه کـې پـر يوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابـل کـې وي او هم دوی يو له بل سره په تصادم اخته وي چې اينده کې ټـولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات يوه لـور تـه او لـه ټـولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کـوي چـې اخير خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې يـې حوصـله لـه لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنگونه پېښيږي، وژنې به وي او خلك به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهبه ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې ورانونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلك یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري ور گوري، د ټولنې ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوتك وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرك اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې یو ډول انعکاس موږ ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت در لود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثیر لري چې دوی او حتا ځینو ته یې مذهب هم بې ارزښته شي. یو څوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال یې د خدای په دربار کې د مقبولیت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې یې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زیاتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زیاتره د دې اختلافاتو نتیجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف لیدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د یوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال یې د یوه او بل باطل وګڼل، خلک یې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونیسي، نو خپله دا فکر ورسره پیدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات یې ناسم راکړي وي، پوښتنې پیلوي چې اخیر د دین او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي دیني تولید ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتیا او تقاضا سره سم تعبیر و تفسیر کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پيدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو وروڼه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زموږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له موږ سره کينې يا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به يې کشرلان ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمۍ او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان گومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زيان رسوي. ما داسې کورنۍ ليدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف يې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر يوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف يې وو او د جوړولو مهال يې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل دېرش لکه جوړېږي چې د فقيرې ټولنې اقتصاد ته ښه گلالۍ ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطيت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د يوه نوک ځای ور پيدا شي، نو سوک ځايوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال يې يو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پيروان يې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول يوه ډله پر بله ډله تورونه لگوي، کمزورې نکتې يې ريشخندوي او مقابل لوری يې تر دې شديد ردعمل ښيي، ځکه عکس العمل زياتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطيت لور ته د ټولنې بوولو يوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطيت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. يو بل بعد بيا د دې اختلاف دا هم دی چې که يوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ريشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی يو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو گامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې ځينې زيانونه وو چې ما يې دلته يادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زيات زيانونه ممکن په گوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترگه کتل کېږي او ټولنې يې تر اوسه په اړه هيڅ ډول تصميم نه دی نيولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په يوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د يوه تجارت بڼه اخيستې ده او هغه هيوادونه چې زمونږ کسان پکې روزل کېږي، زمونږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زيات کړي چې دا به په اينده کې د خونړيو فزيکي شخړو سبب شي او زمونږ د هيواد امنيت، اقتصاد، ملي يووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاريخي اثارو ته د پام وړ زيانونه ورسوو. زمونږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کړې ده چې دلته يې ديني مرجعيت ته کار نه وو کړی، دې خلا زمونږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمترۍ په يو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن بايد د شاگردۍ گونډه ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احساس اخته کوي او زمونږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پيل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدناميږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د توليد کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهميت په گوته کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر توليد کړي چې په خپل وار يې د ټولنې شرايط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هيوادونه کوي ځکه بيا د هغوی د مذهبي وارداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنیوی کېږي او هم یې له خارجه ځینې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې یې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه یې تر همدې ځایه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه یې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لږ غوندې څرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه یې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناک بولي، ځکه دوی که یو خوا د واک د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوک چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرګ ګواښي او که یې وس وشي وژني یې هم. دا قافله هله خپل مزل پیلولای شي چې په اول ګام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره یې عملي علمي ګامونو ته را ټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي ګامونه واخلي او دا ورو بهیر ګړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسېږي او د ټولنې و دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې ترلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځینې انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نږدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قووتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوښه ساتل چې هغوی يې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په ليکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجيان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا يو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په ليکو کې هغه کسان چې واک يې ليدلی دی يا هم مشران دي اوس يې هم تجربه کوي، هغوی يوه بله انګېزه هم لري چې يا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي يا که فرضن خارجيان ووزي وروسته به بېرته قدرت نيسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوط وروسته د واک خلا د خارجيانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زياتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد يې طالبانو پاڅون کړی وو، د امريکا په مرسته يوځل بيا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې يې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقديي چلند څنګه ګڼشمير کسانو ته د مقاومت انګېزه شو او د طالبانو له ليکو سره يوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجيانو او اوس ورسره د ځينو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو يا ملکي تجمعاتو باندي ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې يو سوله ييز کس خپل د امن ژوند ايله کړي او له مخالفانو سره يوځای په جنګي روحيه او انګېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په يوه جغرافيه کې ټول وګړي جنګيالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکيلېږي، بايد د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته يو لوری هم هغو اصولو يا جنګي قوانينو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبګي هم ځينو کسانو ته د جنګي انګېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجيانو له راتلو سره د ښځو د حقونو نارې هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانګړې اداري جوړې شوې، پروژې وايستل شوې او ميليونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځينو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځينو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځينو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حيثيت ته يې په دې هم زيان ورساوه چې په ځينو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چيغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اينده له لوی ګواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بيا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروګرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سريالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنګ انګېزه پياوړې کوي، يو شمېر کسانو ته د تبليغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بيا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تيارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت يوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فيصده ښځې حقونه لري خو لويه سلنه ممکن په ګڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او يوازې د شعار په ور کولو او د ځينو ډيسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلویزیون کې د ناسمو سریالونو خپرېدا او یا دانه مانه داسې کارکونکې یې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم یې حجاب نه وي مرعات کړی، ځینې خلک دې ته ودرول چې لونې له تعلیمه بندې کړي او د جنګي لیکو پر کسانو یې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلویزیون یوه بله برخه بیا د جنګي سریالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بیا په خپل وار د توپک، بدمعاشی، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غیر قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړیکو پیدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کیږي. دا هم د جنګ انګېزه پیاوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوک پکې مري، څوک پکې چاغ شول او نورو بیا د یوې ګولې ډوډۍ له پیدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بیا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عاید برابروي. زموږ جنګ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري یې جنګ د یوې ښې تجارتي وسیلې په توګه کاریږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سیمې د هیوادونو په کچه روانې دي، او د حکومت لوری له هیچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امریکا یې ملکیتونه ورسېدل، کار یې په لویه پیمانه شروع شو او مسکین کسان پکې داسې شول چې اوس میلیونران دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د یوې ګولې مړۍ د پیدا کولو لپاره له هرې وسیلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مریضان یې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس یې نه وي، بچیانو ته د تعلیم وسایل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړین توکي، دا هم یو سبب دی چې ځینو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زیات وخت نیسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقي، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پیدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پیدا کولو او پیاوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه یوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول ځکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس یې هم د وژنې لپاره تر هره ځایه رااوږد کړ ځکه پیسې یې ور کولې، ګاونډیو ته یې جاسوسي هم پیل کړه ځکه ثروت یې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نیولو او رشوت اخیستنې ته یې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته یې یوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پیدا کاوه.

بې کارۍ یو بل فکتور دی چې د جنګ لیکو ته د جنګیالیو په ور ټېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هیوادونو دلته زیربنایي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د میرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ویل کېدل چې عوامل چیشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زیاتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فیصده ښځو ته کار پیدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخریب سوچ يې ښه ژر ذهن کې ځای نیسي او د یوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تیار د تخریب نور اسباب، وسایل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر یوه حده په غیر ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځینې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نیمايي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زیاته تولیدېږي او هم به پیاوړې کېږي.

جهل، یو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زېږي او هم يې په پیاوړتیا کې نقش لري. هوښیار انسان کله هم له فکر پرته یو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتیجه باندي فکر کوي، روش و طریقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې يې سنجوي، د دنیا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا یو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پیښ شول بیا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته وموندل شي، که یو قشر يې همداسې پاته شي، بل يې باید علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقیقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تیاره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق لـه تـارونو سره لوبې کول دي چې نتیجه یې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل یې وژل کېږي. جاهل ته یو تش له واقعیته لرې شعار ور کړه، یو نه تـر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، یوه تاریخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همـدا یوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بـده مرغـه همـدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پـردۍ پـالنې یوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پالـه شوي یو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکـارو، مکـان او عنعنـاتو سره سر ونـه خـوري ګـډوډۍ تـه لار جـوړه وي او خشـونتونه راپاروي. د ټولنې یوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه یې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کـوي او تاوان یې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بیـا لـه ټـولنې سره پـه تصـادم اخته وي چې بیا یې زیان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چـې بهرنـۍ مقدسې یا نامقدسې ایډیالوژۍ راوړې دا غلطـي یـې وکـړه چـې د دې کلتور او ټولنې په رنګ یې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پیل شو چې تر اوسه یې موږ په چرخ کې را ګېر یو او لا هم دا لـړۍ روانـه ده. ښه په تېزي لا هم چپي افکار د چپي له چوکاټ، نوم، طریقې، اصـولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کـار ورتـه کېـږي، پـه مقابله کې یې ښې اړخي هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د یوه ملي فکري تولید وړتیا پیدا نه شوه نـو حـتمن دواړه خـواوې د افکـارو واردات پیلوي چې د بلې ټولنې تولیـد وي، هـره ټولنـه تولیـد د خپلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې ځو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګیر یو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنګونو یې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو کارونه زما په اند اړین دي چې باید وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار ورباندي باور وکړي، خلک پکې ځان ووینې اول له ښاره تر کلي، له یوه سمته تر بله، له یوه قومه تر بله د هیواد لویه برخه وګړي په څو لویو ګوندونو کې را ټول شي چې چارې د یوه کس پر ځای بسته کیمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصمیم ونیول شي.

۲/ د ټولو هیوادوالو لپاره مشترک ټکي پیدا کول چې ګرده خلک ورباندي اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، یا حکومت، ولس وي که پخواني جهادیان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعلیم یافته روشنفکران.

۳/ د خارجیانو د وجود په اړه یوه داسې اجماع چې ټول اقشار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هیڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نیول شو. د دوی د وجود په اړه باید هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دلیل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه باید یو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هیڅ یو افغان دې د بل په وژنه او تکلیف نه خوشالېږي. افغانان باید یو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنګه د ستړیا احساس کوي، اما عملن جنګ تشدیدوي، د ښه نیت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بندیان د یوه داسې میکانیزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې وربانديي اتفاق وکړي.

۶/ د بندیانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې یوځای دواړه ډلې خپل جنګي عملیات کم کړي، یا دې په ځینو سیمو کې بیخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پیدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هیڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ایله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجیانو هر ډول شتون ته اړتیا نه پیښېږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتیا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنګ انګېزه ترې پیدا کېږي او دا کړنې چې حساسیتونه پاروي یوه یوه په نښه شي او خپل جنګیالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې یو د بل په وړاندې له تبلیغاتي جګړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبلیغات یو د بل غوسه را پاروي چې د جنګ د اوږدېدا سبب کېږي.

۱۰/ دواړه ډلې باید له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او یو له بل سره تفاهم کې تېرېدل وي، په دې هم باید پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنګ کې هیڅ لوری که بل له میدان وباسي هم ګټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وگـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر/ ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له کومه شي؟

زموږ په سيمه کې د ديني زدکړو لپاره جوړ سيستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که يو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هيڅ سستم وجود نه لري. له يوې سيمې تر بلې د زدکړو چاپيريال، د تدريس طريقه، د نصاب کتابونه، د استادانو ليدلوری او د متعلمينو د نس مړولو وسايل يو له بل سره توپير کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زياتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لويه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به يوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د ديني مدارسو د مصارفو په اړه يادونه وکړم چې مصارف يې بايد څنګه را پيدا شي او څوک يې تمويل کړي؟

دا اوس وخت د ځينو مدرسو لپاره يې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په يونه يو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله يو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت يا بل ځايه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بيا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځينې ورته زيرې وايي او نورو سيمو کې بيا وظيفې بلل کيږي.

دې حالت له ځان سره بدې پايلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای يې زيان زيات دی. دا زدکړې که څه هم وړيا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواريو کيږي چې نتايج يې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړیا زدکړو له وجې خلك دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته ګرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترګې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سرسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه ځانونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژونده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپېریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملک، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې ورونه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومک شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوک مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملایي ده، په کلیو کې ملایي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بیا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملایي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نیمایي کې خلاصه شي چې بیا یا ورور ته متحاج وي یا هم فقر کوي یا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفیت:

په وړیا زدکړو بیا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اینده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله یې لویه برخه کسان د ظرفیت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لویه برخه چې زموږ د سیمې ماته معلوم دي نو تدریس هم نه شي کولای. یوازې د یوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې یوه ورځ نه تقریر وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پیدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وینا هنر نه لري، تدریس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چیشي یې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زیاتره وخت یې په انزوا کې تېر کړی وي، په هیڅ ژبه نه پوهېږي، انگریزي یې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کریم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپیوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا یې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې لیک لوست ور باندې وکړي. په دغسې یوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت يې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وويل چې زياتره يې له بې وزلو کورنيو سره اړه لري، له دې امله يې اقتصاد له پيله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بيا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د يو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر يې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار يې بې کاري خوښه وي، د بل جيب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پيرزوينې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زياتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومېږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملايانو لويه برخه له دنيا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنيا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسليت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنيا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته وليان ښکاري چې له دنيا يې مخ اړولی وي. که نه د انبياء عليهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك يې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضايل يې ذکر کړي دي او قران کريم وايي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال يې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د يوه سيستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له يوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زیاتره درسونه پر خپل طبیعت وي، هر کتاب چې یې خوښ وي هغه وایي او کوم چې یې خوښ نه وي هغه ایله کړي همداسې تر اخیره.

زیاتره وخت د مالي مشکلاتو له امله یا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له یوه ځایه بل ځای ته کډې کوي، له یوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت یې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پیوسته کېږي چې د یوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبیعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اینده به کوم کتابونه ورته ګټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتیا وړ کتابونه په دقیق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملایان وي د عربي ګرامر یې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحدیث ورته نااشنا وي، نوي جدید فقهي اصطلاحات او مسایل ورته بیخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وایي چې زیاتره برخې ته یې اوس ټولنه اړتیا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خیال او تصور ور سره وي خو فعلن یې ژوند ته خاصه ګټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهیر یو لور ته سره پیوست نه وي، مخکې یې له وروسته سره ربط ونه لري، یو د بل تکمیلونکی نه شي، تر یوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتیاوې نه پوره کوي، لویه برخه یې پر خیال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لویه سره اړینې بیخي نه دي چې زموږ د زرګونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټولنې څخه دایمې خپگان:

د وینا مهال مې ملایان لیدلي دي چې له ټولنې څخه گیلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلك یې د دوی رحم و کرم ته ایله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وایي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم یې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملگري ایله کړې وای.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث بخاري نقل کړی دی چې وایي: یسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثیر نه لري، خلك د دې پر ځای چې هغوی ته مایل شي نفرت یې څنې کېږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وایي: خدای نرم دی او نرمي یې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپگان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زیات مشکلات را پیدا کوي، په مرضونو یې اخته کوي، ډپریشن ورته پیدا کوي، انزوا ته یې ټېله کوي، توند خویه اموخته کېږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مایل کېږي چې دا د دیني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی دیني پیغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دین او شریعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتایجو به یې منفي خورا زیات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترگو وینو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعیت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هیوادونو په دې برخه کې باید مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنګه نظام ورته جوړ کړی، سیستم یې څنګه دی؟ څوک زدکړو ته جذبیږي او له پیله تر پایه یې میتود څنګه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هیوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې یوازې تر ملایي او تدریس پورې یې یې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول یو ځای زدکړې پیل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسیږي نو هر څوک دې خپله څانګه انتخاب کړي، شرعیات وایي که طب وایي، عمومي زدکړې به یې یوځای وي، هغه ابتدایي اړینې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غیر ملا زده وي، ظرفیتونه به یې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به یوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، یا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال باید زده کونکي ځینې هغه کارونه په نښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپیوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري یا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول یا هم په ژوند کې خورا زیات کارونه دي که یې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به یې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانگو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانگو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د گټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانگړې علمي څانگې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زياتو كسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصيت ته زيان رسوي او رښتيا دې باور پخوي. په اشعارو كې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سړی د عفوې لايق نه دی
په رښتيـــــــنو باندې عفوه ده روا

مگر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه كې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات كوم، خلك پېژنم او مجلسونو كې گډون كوم، نو تر حقيقت خوښونكي پر درواغجن او لاپو ډېر كسان را غونډ وي. تر رښتيا ويونكي او رښتيا خوښونكي د درواغجنو خبرو ته خلكو ښه غوږ نيولی وي او د مجلس گډونوال زياتره د هغه لور ته گوري او ورته غوږ وي. زما په گومان دا به يو حقيقت وي چې حقايق ويل ترخه وي او د ترخو هضمول بيا د هر چا كار نه دی. درواغ لكه د هر سړي خيال، دنگې مانۍ په جوړې كړه، خلكو ته ښه زېري ور كړه، خلك خوشاله كړه، په مجلس كې په لويو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلكو زړونه لاس ته كړه او ځه خپل كار مخته وړه.

نه پوهېږم د نورې دنيا خلك به هم هغه كسان په لويه پيمانه خوښوي چې له حقيقته ځان كاږي او د دروغو په نړۍ كې خلكو ته اسمان څكې مانۍ ښكاره كوي؟ كه يوازې موږ داسې يو؟ زموږ د ټولنې په تركيب كې د هغو كسانو پله درنه ده چې تر حقيقي جهان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظری نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلې دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلك په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلك مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېني، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپېرونی ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوشنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتني دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کریکټر یې ور بدل کړي. دا نـو د درواغـو هغـه بربنـډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپـو درواغجـن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مـال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو پـه اړه عجیـب درواغ کتـار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو پـه بانـه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب یې لکه یـو ووړ بـې عقـل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښـتیا-رښـتیا ورتـه ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وایي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کـوي چې درواغ ونه وایي. تر یو حده یې هڅه بریالۍ هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې یو وخـت موکـه مـومي او پـه دې توګه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې یوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسـې ډولونـو اختـه دي چې هر څوک یې دروغجنوالی نهشي ثـابتولای. مـا داسـې کسـان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. یو چا به لوړ پوړي چـارواکي تـه د ځان نږدې ثابتولو لپاره یوه داسې کیسه چې د ده تر مـخ بـه شـوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به یې رول پکې ثابت کړ.

کله یو څوک کیسه کوي، مخاطبین د هـر پـوړ خلـک وي؛ مګـر د حقیقت را بر سېره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی پـه کیسـه کـې هڅـه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشـهور کسـان پـه دې مـرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او څو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واک او صلاحيت ښودلو په خـاطر هـم خلـک درواغ وايي. يو څوک غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن درواغ ورته ووايي. د دې برخلاف بيا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چـارواکو تـه زيـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډايـل کړي، کمپيوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانـه سره لـږ پـه لـوړ ږغ وايي، د پلانی صيب نمبر هم بند دی خدای دې خير کـړي. کلـه يـوه کيسه کوي چې دی يا حاضر يا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښيي چې انو پلاني ماته وويل، داسې وکړه، ما پلاني صيب ته داسې وويل، پلانی شی مې پلاني ته ور کړ يا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

درواغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زيات او پېچلي ډولونه لري چې د هغه ډول درواغو ويلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره درواغ ويل خو زموږ اوس يوه پيشه ګرځېدلې.

دا چې خلک ولې درواغ وايي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره يې زه په دې ليکنه کې د يادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتيا زياتې ليکې کښلې دي، له دې امله بايد دلتـه د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ ډيسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي يوازې زمونږ په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم ليدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسې ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقيقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلن هغه ډول نه وي. لکه: يو کس ليکوال دی، اما نوښتګر او مفکر ليکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو ليکنې، ويناوي او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې يې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زيات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنيزو رسنيو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زياتې شوې دي او هم يې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وايو چې کوم شی حقيقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې يو څوک ځان په نوښتګر ليکوال مشهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. يو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلن په خپل کور او ګاونډيانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځينې بيا په فيسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بې‌وزلو مددګار ورښيي. وخت ناوخته له مسکينانو سره د ناستې ولاړې تصويرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که يې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونه ويني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خيانت پر ضد چيغې وهي. څوک بيا له کعبې شريفې سره خپل عسکونه اخلي او تر مووږ يې را رسوي. نور بيا په نورو طريقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سياسته، له شخصي ژونده بيا تر ټولنيز ژونده زموږ په رګ- رګ کې ځای نيولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرايت کوي. دا شهرت له ګڼو سره تاوانونه هم لري. که يو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په ليکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسووليتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکين ور کوي. د دې لپاره چې يو څوک پر خپلو ظرفيتونو کار وکړي، ظرفيت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقيقي کار او زيار ځان ته د شهرت زمينه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. يعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفيتونو لوړولو، کمالونو زياتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلک لټ اموخته کوي. يو کس تر ښه زيار وروسته يوه تخليقي ليکنه کوي، بل يې ترې پټه کړي او د جملو په لږ تغيير يې په خپل نوم نشر- کړي. يو د يوې مسلې په اړه خپل فکر بيانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم يې خلکو ته وړاندې کړي.

يو څوک ښه وړه جمله ليکي چې هم يو ترکيب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل يې پټه کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتې وروسته یې پر خپل وال کښېږدي او په هیڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده یا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بیان کړی.

د کاذب شهرت بل زیان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندې کېږي. کار یو کوي او نوم د بل یادېږي. خولې یو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه یوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د یوه کس مصرفېږي او بل چې د لټۍ ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زیار څخه په ګټې اخیستنې د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک یې عزت کوي، ټولنه کې یې دروند نوم یادېږي. دا ټول د بل د زیار نتیجه وي چې صله یې په ناسم او غیر قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شریعت له مخې ریا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې یو پرېوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې یوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غیرت قتلول دي. په دنیا کې غلا و ریا ده او په اخرت کې رسوایي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/۱۲/۲۰۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زياتره ګيلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې يو لورته ظرفيتونه پکې کم دي، بل لور ته يې توليد زيات شوی دی، بيا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه يې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ يعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې يې ډېرې پاتې راغلي دي.

اما دا نيوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام يې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظيفه ده، دا ولاکه يا د هغه له شان سره مناسبه ده يا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ يو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور يې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټيټ پوړي کسان د زياتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره يې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غيرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زياته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و ؛ لمونځ يې هم راکاوه، د ضرورت مهال يې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم بـه تلی، د کلي پر فاتحه يا تعزيت به هم ځو ورځـې ناسـت و، د مـريض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کـور يـې هـم ور لـه غـاړې و او پـه جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسـونه ورتـه ووايـي؛ لـه دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملايانو له غاړې وو چې په ابتدايي ديني چارو يې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه يوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هـم خـبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې يې هم چا ولاکه خبرې ته اهميت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به يې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به يې عامه مجالسـو کـې نظر ور کاوه چې دا څنګه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول يوه انسان ته ور له غـاړې شـول، پـه مقابـل کـې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلک د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات يا عشر ور کوي يا په واړه اختر کې سرسايه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چيش ور کوي؟ کـه خـدای تـه زکـات، عشرـ او سرسـايه ور کوي، نو ملا ته يې چيش ځانګړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم يـې د مـلا غـاړه پـه خلاصوله؛ که ملا مسکين وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بيا يې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بیا یې د خدای لپاره چیش ورکول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلک چې څه ورته وایي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلک کې تکړه دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ راکوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زموږ د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلک په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې ګیله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په اداینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوک ډېر تکلیف کوي، بل څوک هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوښښي هک حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کوونکي دا حالویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا گنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتېږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته توکي زیات شي، نو نرخونه یې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپله د زیاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمېږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیارونو ولاړ دی. یو طرف ته دلته فقر دی، خلك په زامنو د دیني زدکړو تر څنگ نورې زدکړې او هنرونه نه زده کوي او دا کسان یوازې تر یوه مسلکه رامحدودېږي، همدا فقر بیا دې مسلك ته دز یاتو کسانو د راتلو سبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زموږ تعلیمي نصاب ډېر زوړ دی چې نویو بشریو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټك پرمختگ د دې سبب شو چې د دې حوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځیني تر وخت تېر اکسفایر نظري علوم ووایي چې نه په اخرت کې ورته گټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کېږي چې مادي گټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمظرفه فارغېږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښتنې ومني، په دې توگه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپك شي او خلك بیا ټولو ته په هماغه نظر گوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کېږي، داسې هنرونه ورسره نه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کړي او ځانته یو حلاله روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیت ته صدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زياتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ يې په خپله ټولنه کې شاهدان يو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځينې استخباراتي کړۍ هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خونديتوب لپاره يوه مشغله ورته پيدا کوي او د هغوی د ګټو خونديتوب بيا زموږ د ګټو په تخريب کې وي.

زموږ ټولنه د ديني فارغانو د منلو او جذب لپاره هيڅ معيار نه لري، که څه هم په نوره دنيا کې د ديني زدکړو لپاره پر معيار برابر مرکزونه وجود لري، هلته پلټې شوي استادان ټاکل شوي وي، د تعليم مهال هر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفيت ذکر کېږي او هر څوک يې له سنده هم ظرفيت معلوموﻻی شي، بيا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معيارونه لري، که په هغه معيار پوره نه شي نو هر څومره که د ديني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه يې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټولنې پر معيارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرايط حتمي په ځان کې پيدا کړي چې خلک يې په يوه ديني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شوی دی. هغوی خپل تعليمي مرکزونه لري او له هغه ځايه فارغ کسان پر هغو شرايطو پوره وي چې دولت يې د خپلو ادارو لپاره يوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتو کولو کې د ديني زدکړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د ديني فارغانو يوه برخه کسان دولت ته ځي، يوه برخه يې ټولنه جذبوي، يوه برخه يې خصوصي سکتور کې ځان ځايوي او يوه برخه يې خپله هم ځان ته کارونه پيدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نيول کېږي. يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کیږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولنې ته زیات مشکلات ور پیښ دي. دا خلك چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کیږي؟ ولې یې مسلك ته په ښه سترګه نه کتل کیږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حلالرې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

٢٠١٩/اکتوبر/٢٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یا هم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نو په اړه یې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښتنې پیدا کولې. د سینوهه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ور کول شوې چې خلکو ته د هر شي په اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وايي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهنونو کې سوالونه اچوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کوي چې د دې شي په اړه که ولې ووایم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه یم، کم علمه یم، په دې ساده شي لا نه پوهېږم، شخصیت ته به مې زیان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پوهېږم، زموږ ټولنه کې خلک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هم د شخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصیته بهر. زموږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جرات پوښتنه مطرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه ځواب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځينو شيانو په اړه خاموشي تحميلي ده. ځينې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بيخي ډېر شيان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

يو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زياتره وګړي د زياتو شيانو په اړه ذهن کې پوښتنه پيدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! يا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زياتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې يو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لويوالي کې هم پوښتونکی ذهنيت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوک په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې يوه پلا د روس خلاف د امريکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتيجه کې يې نظام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بيا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخيسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نه و، چې د امريکايانو راتګ ته مختلفو ډلو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم يې پر خلاف نن بيا د روس، چين، ايران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پيدا کيږي چې اخير دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف يې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدين او اوسني طالبان پېژنم نو ۹۰ سلنه يې د جهاد له شرايطو، تعريف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلک قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنيوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پيدا شوه چې اخير دا جهاد خو به هم يوه نتيجه لري؟ دلته يې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتيجه نه ده ليدلې يوازې د هېوادوالو وژني رواني دي او ټول وطن مو کنډيکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنيت در لودای؛ نو حزبونو، ملايانو، جهاديانو، طالبانو، توپکيانو، حکومتونو، زورواکو، جنايتکارانو، سيمه ييزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شيانو عمق ته مو رسوي. خلک د بيان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تياره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به يو څو زورواکي، مفسدين، جنايتکاران، مذهبي مافيا، شتمن، د نورو گوډاگيان او جاسوسان واک چلوي او په دوی کې به دومره څوک نه وي چې د روان حالت په اړه يوازې (ولې) ووايي.

۲۰۱۸/ ۲/ ۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتی وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سینوهه په اړه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سینوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینوهه یې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سینوهه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مګر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال(درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېرې داسې کسان پېژنم چې د سینوهه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینوهه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي.که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو ګیله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هیڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل موږ لږ ناهیلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراګراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال ور اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکی داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال ور اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا ګوته نه نیسو، بلکې لوستونکی دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختګونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بیا د ساینس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساینس داسې تعریفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساینس دی. د فلسفې په اړه وایو چې پر ماوراء الطبیعت بحث کوي یا که ووایم فلسفه یوازې عقلي دلایلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساینسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځینې ساینسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وینم. اما دلته لیکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساینس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

یوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې یې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله لیکي، نو زما په اند ویلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به یې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. یا که ټایپي تېروتنه وي، نو یوازې دا یوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځایه نورې تېروتنې هم لري چې اینده باید اصلاح شي.

په همدې مخکې د تیورۍ په اړه لیکي:

د تیورۍ بنسټ پر فرضیې ولاړ دی. فرضیه چې کله په دلایلو ثابته شي، بیا ترې تیوري جوړه شي او په ټولنیزو علومو کې د یوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تیورۍ په اړه د استاد له دې دریځ سره جوړ نه یم. ما داسې اورېدلي او لیدلي دي چې تیوري خپله ناثابت نظر ته وایي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تیورسن پر زړو تیوریو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ يې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تيورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تيوري ورغوي.

دلته يې ويلي چې نوی تيوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تيوري رغوي. که تيوري يوځل په دلايلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بيا يې ردوو ولې؟ ثابت شی خو بايد ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنيزو علومو کې د تيورۍ اصطلاح هم نوې ده. تيوري په ساينسي علومو کې استعمال لري اما ټولنيز علوم تر اوسه د تيوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

يو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعريف لري، هر ځای يې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون يادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تيوري فرق بيانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شيانو سره مخيږو، چې يوه ته څېړنه وايي او بل ته تيوري. يو څېړونکی او بل تيورسن.

البته په همدې مخکې تر يوه پاراګراف وروسته بيا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقيقې او تکراري وي، د تيورۍ ايجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تيورۍ څېړنې ته اړتيا نه لري، نو بيا د اثبات دلايل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تيورۍ نه ايجاد ولې ناممکنيږي؟ څکه څېړنه بېل شی ده او تيوري له څېړنې پرته ايجادېږي، نو يو تر بله يې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې ځیر شو، خبره سرچپه ده. وایي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نیټې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پیمانه هم نه دي چې که نیټې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ یو له افراطه را گرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښځه د معنا پنځګره فاعله سرلې ده نه، بلکې د لوي ستراس په اند یوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بیخي نه پوهېږم. یا به زما کمزوري وي یا هم ممکنه ده د لیکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لري چې کمپوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په لیکنو کې ګوتې وهي. زموږ له لیکنو سره یو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټایپي تېروتنې هم خورا زیاتې دي. پر شعرستان لیکنه کې یې یوازې ٦ واره د کتاب شمېرې ناسمې لیکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره لیکوال نه ملامتېږي خبره اداري ته متوجې وي. البته یادونه یې ځکه لازمه بولم چې اینده ایډیشن کې یې باید له دې تېروتنو پاک کړي.

٢٠١٨/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل درېځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نوموړ ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لیږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختۍ وپیري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. ځوک بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې موږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کېږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلك له مخې یې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوك نه پېژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنگه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د گټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تگ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته یې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف یې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوگ نه گنډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیت، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار یې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترگه ورته کتل کېږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به یې لکه د ډوډۍ تیاره گوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا گران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثيره انسان تـر اوس نـه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسي، تعصب يوې خوا ته ږدي او په يوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلـوم نـه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښيي، دا يو دروند کـار دی چـې همـدا ريسـک اخيستل په ټولنه کې يوه ورځ د يوه ليکوال او مفکر شخصيت يـو ډول ارزول کيږي او بله ورځ بيا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو ليکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کيږي او نـه يې د بلې سيمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځينې کسان دي چې ليکنـې يـې هـم پـه خپلـه ژبـه کـې مينـه وال لـري او هـم د نـورو ژبـو لوستونکي ورسره مينه لري. دا ولې؟ ځکـه دوی پـر معيـار پـوره خـتلي وي، لازمي نه ده چې د يوه ليکوال ليکنې دې د هر وخت لپاره معياري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو تـه فکـر ور کـړي او د يوه موثر شخصيت په توګه خلک ورته وګـوري، خـو د وخـت تېرېـدا ښايي د هغه د ليکنو اهميت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو لـه تيوريـو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، امـا معياري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې يې ټولنې تـه کـار ور کړی دی، د خلکو زړونه يې تر لاسه کـړي وو او دا بـې لـه زحمتـه ممکن نه دي.

د ليکوال شخصيت د هغه کتاب دی، ټول خلـک ليکـوال نـه وي، خو کتاب يې وايي، له دې کتابه پر هغه باور کـوي او يـا يـې ردوي. د هغه مينه وال کيږي يا يې نفرت څنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصیت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلك يې ليدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقريبن هر شي، البته ليكوالي بيا په ځانګړي ډول، د كيفيت ځای ده نه د كميت. يو كتاب وليكه، خو ښې وليكه، نه دا چې لس وليكي اما يوازې پاڼې يې توري كړې وي.

كتاب كې لكه هنداره د ليكوال شخصيت دغسې خلكو ته ور ښيي. د يوه متعصب ليكوال ليكنه له يوه منځلاري ليكوال څخه له ورايه معلومېږي؛ يو خوشك چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه كس څخه يې ليكنه بيخي زيات توپير كوي چې د زغم نمونه وي؛ د يوه سرسري كس ليكل د يوه محقق له ليكو سره ښكاره فرقونه لري. كله چې موږ دا فرقونه درك كوو؛ تر څنګ يې د ليكوال پر شخصيت هم نظر ور كولای شو.

ښه كتاب، د ليكوال پر ښه شخصيت دلالت كوي، باوري كتاب د ليكوال باوريتوب زياتوي، د كتاب مينه وال د ليكوال مينه وال هم وي، البته په طنز يا سياسي ليكنو كې ممكن دغه معيار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه ليكوال له قلمه وزي، درنې كلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي يو غمخور ليكوال يې ليكي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا ليكنه يې د خپلو لوستونكو لپاره كړې وي. كله چې ليكوال خلكو ته وخت ور كوي، ليكنې كوي، مواد چمتو كوي، خلكو ته يې وړاندې كوي، په تحقيق او مطالعه اخته وي، هڅه كوي چې د خلكو باور ته زيان ونه رسېږي، نو په مقابل كې يې ټولنه هم هغه ته مينه ور كوي، باور پر كوي، ليكنې يې وايي او دا كس په فزيكي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې يې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاتـه وي.

د ښه ليکوال يو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په يوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پيت وي، زياتره يې د شهرت تږي وي چې همـدې هـدف تـه د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طريقو استفاده کوي، ځکـه نـو يـوه ورځ سـتوری وي او بلـه ورځ يـې زوال. ښـوک چې پـه تـدريج شخصيت جوړ کړي، هغه بيا پـه يـوه ورځ د کلونـو جـوړ شـوی خپـل شخصيت په لغته نه وهي.

ليکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله يې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا يا افسانې دي يا هم د شـهرت تـږي غلـه. لکه د پوځ سرتيری چې له لومړۍ ورځې د هاوان يا توپ ډز نه کـوي، همدا شان ليکوال هم له بنيـاده راشروع کېـږي، لـوړ ځـي او وروسـتۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. يوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نـه بـاوري شخصـيتونه داسـې وي چـې د ورځې په نرخ يې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای پـه ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطيت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له يوه ملگري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد ليکنې مې پر طبعه ښې لگېږي. ما يې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستی او د نثر ليکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړی و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې يې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داځل مې د استاد يوې غټې داسې ليکنې ته هم پام شو چې زه يې ذهنن ښه وځورولم. د ليکنې سرليک و: د ويسا د لسمې کاليزې په پلمه.

تر دې سرليک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبير شفيقي په اړه ليکلې ده. زه له زبير شفيقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو يو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف يم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنگ او د نظام تخريب ته مخه کړه چې همدا د شفيقي صاحب ژباړلي کتابونه يې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه يو څه ليکم. يو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفيقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د تروږمۍ مسافر را کتل. لږې لږې اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تياره کې مې کتاب لوستی چې د سترگو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخير عينکو ته پنا يو وړه او تر اوسه هم عينکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې له هغه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله يا قلم يې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني برم يادونه، د هغه د احيا کولو هڅې او داسې نور نه واى. ښه مې په ياد دي چې تر دې اغېز لاندې مې يوه ورځ د افريقايي مسلمانانو په اړه له انجنير عبد الله گل ريان صاحب څخه وپوښتل چې هغوى څنگه مسلمانان دي؟ زه يې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفيقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شوي وو. ريان صاحب تر اسويلى وروسته وويل: تاته که سم نه ښکاري موږ يې سم مسلمانان بولو. زه يې خړ کړم.

زه دا نن هم ډېرى هغه کسان پېژنم چې د همدې کتابونو تر اثر لاندې راغلي او عملن زموږ په هيواد کې جنګېږي. داسې ليکوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطيت ته هڅولي او نن هم د اسلام هغه تعبير وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بيان کړى. موږ په دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقيقي دنيا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبير د بيان ځاى نه دى. ځکه هغه مهال چې دې داستانونو را مخه کړه موږ يو ډول نالوستي وو، لږ فيصدي مو د لوستو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له موږ څخه د اسلام داسې ناخبره فدايان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بايللو ته زړه کېدى. استاد غصنفر يادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب يې احسان کړى. مگر دا اړخ يې نه دى را سپړلى چې دې احسان له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور ځخه څومره قرباني وغوښته؟ مور د دې احسان لا پوروړي یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غضنفر غوندې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته ګوري. که یو څوك د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا مور به یې یوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوك ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلك مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زمور علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، لیسه و مکتب بندوي، سړك تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه څېړو. یوازې ګټې نه دي. پر پښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره دروند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال ځخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ور ګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړې و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې لیکنه کې وایي چې شفیقي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډگر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زبیر شفیقي ویسا ورځپانه تاسو نن گورئ؟

که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلویزونو منفي او د جنگ جگړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په ناارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفیقي صاحب ویسا ورځپانه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماټیکه توگه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننگه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنکي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنگه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفیقي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفیقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفیقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاينې اغېز يې تر همدې كتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تانـد ځوان به كوم لورې ته بوزي؟ زما په فكر خو د همدې ليكنې اثـر بـه دا وي چې يو لوستونكى د شفيقي صاحب كتابونه لومړى پيدا كړي، بيا د هغو په اغېز به لومړى ذهنن تر حال ماضي خوند ور كړي، تـر خپـل نظام به خلافت ورته ښه وايسي، تر ملت بـه امـت ورتـه اهميـت پيـدا كړي، تر ارامي ناستې او خلكو ته تر خدمت به د داعش يا طالب ليكې ورته د خدمت مناسب ځايونه ښكاره شي او كه نـور هـيڅ نـه وي، نـو مالي مرسته به يې هم د ځان خلاصونې لپاره يو غوره فرصت وبـولي او زموږ د تخريب لپاره به زموږ پيسې د هغه چا جيب ته ځي چې مـوږ تخريبوي او د دې لپاره به خام مواد زمـوږ درانـه قلمـوال او اسـتادان چمتو كوي. تاسو پوهېږئ په طالبي ليكو كې دې داستانونو ته ولې ښـه په خرپ كمپاين كيږي؟ ځكه هر څوك چې دا كتاب ولولي نـو ذهـنن يا طالب او يا داعشي ترې جوړيږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفيقي صاحب ژباړلي، تاسـو محـترم پـرې سـتايلى او موږ غريبان يې تر لوستلو وروسته د سبق پـه عمـلي كولـو لاس پـورې كوو.

تر دې وروسته چې تاسو موږ ذهنن هغه سبق تـه جـوړ كـړو چـې د حجازي داستان يې را ښيي، نو موږ اوس اړ يو چې د دې درس عملي ميدان ته هم ووزو. د درس د عملي كېدا مهال كه تاسو، كار يا دفتر ته مو زيان ورسېدى نو خپه كيږئ به نه؛ ځكه ستاسو له كتابونو همدا فكر اخيستى او پر تاسو يې عملي كوو.

۲۰۱۷/ اګست/۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېریال اغېز

زه دلته پر طبیعي چاپېرال نه رږغېږم او نه یې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاته شوی یم چې د یوې ټولنې کاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه- سوکه خپل اغېز زیاتوي چې نوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یې در لود، د قلم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملګري شول چې له دې خشونت او جنګونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغه طالب مدرسه او توپک دواړه رخصت کړل او خپل کور ته راغی، د کورنۍ اقتصادي غوړېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسونه یې هم تعقیبول.

د پاخه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یو هلك حکومت ونیوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بندیانو سره نژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې له ملایانو سره په ډېره ناسته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمل او ان تلو راتلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملایان مې لیدلي چې له عوامو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاییتوب ځینې خویونه يې بدل شوي وي او بیخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنیاوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو یو مهم يې پکې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نږدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به دروند او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکیانو يوه بېله ټولۍ وي، هغوی سره کښېني او ولاړېږي، که يو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګیږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او موږ يې طبيعي بدلونونه لیدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغییراتو شاهد یم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په یوځای کېدو مې سوکه –سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه یم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فیسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د یوې مسلې په اړه اړینه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره یو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د یوې مسلې په اړه یو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې یې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، یو به بلاک کړي، بل به له ملګری ایسته کړي، یو به خپه کړي او بل په زهیر. خو اخیر د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بیا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زیارکښ، د ښه فکر خاوندان، مینه ناک، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو یې هم اغېز ژر ووینو. زموږ په ټولنو کې یو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه یو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې یا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا یې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابینځ ته ورشي، بیا د هغوی له چاپېریاله په اغېزمنېدو یا فعالیت کم کړي، یا بد زړی شي او پوره مایوسي یې په مخه کړي، یا له ټولنې او ګونده په بیلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

یو فعال او منظم کوند یا ټولنه د یوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه یا ګوند جامعې ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که یو غیر فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اینده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعاليت زياتوي. ما په خپلو سترګو ليدلي چې د سمو درنو خلکو محيط ته يو د کمزورو خويونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېريال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محيط سره ځان عياروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهميت درک کړو او ور څخه د ګټې اخيستنې لپاره هغه چاپېريال رامنځته کړو چې معاشرې ته يې ګټه ورسېږي.

۸ /۴ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟

زموږ د زیاتره مسلمانانو اوس ذهنیت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطیې تیوري ویل کیږي. په دې توګه موږ یو خوا له مسوولیت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه یې تلف کړي او له ملامتیا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ایله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسیسې جوړوي؟ ځواب یې دا ور کوي چې زموږ دین نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دین له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسیسې جوړوي. خو دلته یوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په میلیونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هیڅ ډول لاسوهنه یې په دیني چارو کې نه کوي، نو بیا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دین په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځایونو کې زیان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړیکې له ځان پرته له هر چا سره دین محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خیبر کې له یهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنګونه کول.

له نورو کړکه مو په خته کې ګډه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ باید حتمن کړکه ځنې وکړو. دا کړکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوک له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کېږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کېږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مګر زموږ کړکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنګي جنګونو ته د مسلمانانو ور دانګل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبایلل شوې، خلک یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنګ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنګي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلګونه ډوله تفسیر، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واک ساتنې او سیاست کولو لپاره ګټه اخیستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لوري د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پېژندلی دی.

هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کړکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پیدا کېږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکه: قران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بل سره وژني ولې او پر سلګونو ډلو د وېشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماري.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زیان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار ګټه د چا ده او زیان یې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه ګوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولو ښه خلك به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مګر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کې مسلمان ور سره لوېدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم یې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وایي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لنډ او ژوندی مثال یې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنګ او جګړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دین او مسلمان د کرکې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې كس. اسلام د انساني كرامت د رعايت امر كوي، مسلمان د هر انسان وينه توى كړه او خپله يې دا امر مات كړ. اسلام كې هر عابد او عبادتخانه په هر حال كې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانيولې بيا تر كليسا او مندر پوري د ټولو معابدو احترام له منځه يووړى او هر عابد يې په هر څومره بي وسي او ګوښه توب كې قتل كړ.

موږ بايد د نورو تر دسيسو مخكې د خپل ځان د خدمت او زيان كچه معلومه كړو. ايا موږ خدمت ډېر ورته كړى او كه مو زيان زيات ور اړولى؟ كه زموږ محاسبه دا معلومه كړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښكلي پيغام ته زيان ډېر رسولى، بيا نو د بل پر ځاى موږ خپله ملامت يو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسيسې تر مخنيوي اسلام ته ګټوره تماميږي. محاسبه بايد له ځانه ور پيل كړو. دا هم د فكر وړ نكته ده چې اسلام يوازينى دين په نړۍ كې نه دى، نو بيا نوره نړۍ ولې يوازې د اسلام خلاف دسيسې جوړوي او نور اديان يې ايله كړي؟ كه موږ پر دې دوو نكتو فكر وكړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بيا به هغه اعمال نه كوو چې د اسلام د پيغام خلاف وي او د هماغو له امله بيا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وكړي، نه له اسلام سره او موږ يې داسې تفسير كړو چې ګواكې دا كار د اسلام خلاف روان دى.

نن سعودي او ايران د نورو په لمسون يو د بل خلاف ولاړ دي؟ ايا دا كار يې د اسلام په ګټه دى كه په زيان؟ پاكستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ كاله كيږي نيابتي جنګ مخته وړي، د دې زيان به اسلام ته كم رسيږي؟ ايا دا بل تر سره كوي كه موږ خپله د اسلام په جامه كې دا كړنې كوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاك په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر ګوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختګ او ښیګڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ورکړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه راباندې وایي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ورکوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تګلاره د بریا چانس لري.

۲۰۱۸/ ۵/ ۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې غواړم د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ونه گرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په څلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خوارۍ گاللې دي. د لوی استاد علامه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ گڼې نه دي لیدلې. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیک په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره گڼه کې د یوه مدیر ژوندلیک یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغيدلي وو او اوس هم ځينې مهم ټکي در سره شريکوم:

د اخبار چې اوس اونيزه شوی دی، ليکنې يې بايد ټولې توليدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حـالاتو سره مناسـبې او د هيواد و ملت په ګټه وي. که څه هم اوس د ټولنيزو رسنيو پـه دور کـې ښايي ځينې کسان د اخبار پر مهموالي ټينګار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پيکه دی، که نه په نورو ټولنـو کې اخبار خپل لوستونکي او ليکوال لري. ځانګړي کالمونه ورته ليکل کيږي او د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړانـدې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نـه دي لکـه نـور کالمونـه. ځکه په خبرونو اوس خلک ډېر ژر خبريږي، که څه هم خبرونـه بايـد پکې وي او ځای يې بايد نورو مطالبو ته ايله نه شي، خـو پـر توليـدي کالمونو او مقالو هم بايد ډېر کار وشي.

نن که يو اخبار يا اونيزه لوستونکي پيدا کـوي، نـو پـه ښـو ليکنـو او نوي فکر و طرز يې مومي. په ليکنو کې زړه کلېشيي بڼه خپلـول هـم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه بايد هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی ميتود، نوی فکر اونوی ډيزاين وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنيو يوه ښيګڼه دا ده چې تاريخ ته پـاتېږي. هـر وخت يې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا يې ګراف تر نن لوړ شي. له دې املـه هم بايد د دې ډول رسنيو کيفيت او کميت دواړه په نظر کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د يوې ټولنې نمايدگي کوي. که هر ډول يې رسنۍ وي په هماغه ډول به يې ټولنه هم وي. يو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال يې د همدې رسنيو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقليت وي، په ټولنه کې وينښتيا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو ليکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو ليکوالو مسووليت ته چې طلوع افغان اونيزه په کيفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنوير کې رول ادا کړي، د يوې واقعي رسنۍ رښتنی رول ولوبي. دا کار يوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونيزې ته ليکنې وکړو، د سمون لپاره يې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره يې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عامولو کې ګټه واخلو.

دا اونيزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د ليکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو ليکلو خاميو ته يې متوجې کړي، له دې څخه ليکنې زدکړي، د مقالې ليکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتيا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتيا، نورو او تاريخ ته د خپل وخت د يوه ښه کلتور يو غوره استازی پرېږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونيزه د کيفيت او کميت له مخې غني کړو. تر خلکو يې ورسو، د لوست لپاره يې زمينه برابره کړو، ليکنې ورته را غونډې کړو او داسې يوې مرحلې ته يې ورسوو چې نور ليکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وبولي چې طلوع افغان ته خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال به به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالو، عالمانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپاره ډېر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تر جمه کول، یو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات يې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډ په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لوړو سترګو تر موږ را رسولی دی، موږ باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته يې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور يې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به يې رسولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نه وي، نو د ټوکو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړاندې کولای شي چې الف ته ډانګ وایي خو د اونیزې خبریال یا بل همکار ته يې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپېژنو، بیا يې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

۲۰۱۸/ ۷/ ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وايي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډبره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/ ۲)کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بيان اوجه الحسن او العيب في شيء من الاشياء التي يطلع عليها الشخص.
اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحية الادبية ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبداع فنأخذ به، أو العيوب والخلل ليتم إجتنابها وعدم الوقوع فيها وتصحيحها ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژباړه: يوکس د يوه شي هغه ښېګنې او بدګنې چې دی پرې پوهېدلی په ښه ډول بيان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعريف يې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چې ښکلا او ابتکار يې ښکاره شي او مونږ يې پيروي وکړو، کمزروی و نيمګړتياوې يې هم واضحې شي چې نور ځانونه ترې وساتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحيح شي.

په عربي کتابونو او مقالو کې ما وليدل چې دوی نقد؛ قديم(پخواني)او حديث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد يوه قديمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کې به يې حتمن نوي او بېل ميتودونه خپل کړي وي. په پاس ياده شوې مقاله کې ليکوال د حسان بن ثابت پر قصيده د يوه عرب ناقد نابغه نقد راوړی دی چې د نقد مخينه په ثابتوي. د مثال لپاره يې يو بيت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر يلمعن في الضحى-واسيافنا يقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سهار کې ځلېږي او تورې مو له غيرته وينې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطرن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړۍ کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطرن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مړو زیاتوالی ښیي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو(اسیاف او یقطرن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مګر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمګړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وینو یا مړو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایټالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مينې يا کينې له احساساتو به ځان ساتي يوه طرفه پرېکړه يا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړانديزونه يا مناسبه حللار په گوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزيابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه گڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزيابي کوي؛

۶/ ځانگړي مثبتو او منفي اړخونو ته به يې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خيال کوي، د ليکوال تگلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره يې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتيا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره يې بل مفسر ته اړتيا پيدا شي؛

۱۰/ نقد به ايډيالوژيک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ايډيالوژۍ له مخې يو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي يوازې مو د نقد کلتور د پياوړتيا په خاطر وليکل او که خبره نه اوږدېدای شېنې نور ټکي هم شته چې بايد ياد شي اما دا مقاله يې د ذکر کولو توان نه لري. که يو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به يې د ټولنې په گټه وي، سالم نقد ټولنې ته فايدې لري او د خلکو له نقده بد نه کيږي، بلکې د يوه گټور شي په سترگه ورته گوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار يې اهل او وړ کس کولای شي او دا يې په ټولنه کې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تماميږي له دې امله په پرمختلليو ټولنو کې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د يوه ارزښت په سترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکو لوی نومونه هم د نقد مخه نيسي ـ ځکه خلك فکر کوي چې دا د هغه سپکاوی دی يا هم تر هغه بل ځوك ښه نه پوهيږي له دې امله پر يوه مشهور شخص نقد يا هم پر يوه کتاب نقد کول ځينې وختونه د خلکو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځينې لاندې ټکي مهم دي چې د نقد مهال بايد پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او يوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رايو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سيلقې او ليدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبيعي ګڼل؛

٦/ پر خپل نظر بيا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نويو زاويو فکر کول او له بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پياوړی کوي، هر ناقد بايد د نقد مهال د دې خيال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوک دی؟

هغه څوك چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کېږي. د برلاسی لپاره يې ځينې موارد شته چې هغه بايد ځانگړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانگړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتيا وي؛

۳/ د ارزيابۍ مهال له کتابه د ليکوال مطلوب هغه مفهوم را ايستل چې يو عام لوستونکی يې نه شي اخيستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تگلاره او د ليکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد بايد د نوي فکر خاوند وي، يعنې له نوې زاويې به ورته گوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل يکطرفه نقد دی، ځينې کسان چې د نقد مفهوم يې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې يوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوك نقد کوي، بايد په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوك نه شي کولای چې د يوه داسې فن مهمې نکتې را وباسې چې هغه کس ور سره د تخصص تر درجې بلدتيا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجو کوي چې تر مهمو ټکو يې پر هسي عامه ځايونو خپل وخت ضايع کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د يوې ليکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونيول شي. د ليکنې په پيغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې ليکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په ليکنه کې نوموړې څومره د خپلو همعصره يا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو يې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه څوک سم وانه خلي، نو بيا وروسته ګامونه خو بيخي سم نه شي اخيستای. ځکه موږ ټينګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوک ناقد نه شي کېدای، دويم دا چې نقد يوازې عيب بيانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بيانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت يې يوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاريخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچينو او تاريخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

يو) سند، سرچينه يا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند يا سرچينه تر کومې اندازې حقيقت بيانوي؟ په دې ځای د سند د واقعيت يا جعليت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعيت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د يو تاريخي کتاب چې سيد رضا ته يې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه يې ليکلی دی، ارزيابي کړو، نو دا دوه سواله پيدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ایا واقعن هم دا کتاب د سید رضا دی، یا دا سند جعلي دی؟

ب: که ثابته شوه چې سند اصلي دی، بیا دا پوښتنه کېږي چې سید رضا د عاشورا له پېښې باوري و سهي روایت کړی دی او که یې تاریخي حقایق تحریف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوایي نقد ته وېشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوډنې او د ژبې د میزان او اصولو پر رعایتولو بحث کېږي. د نقد په همدې نوعه کې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قیاس مهال سمه نتیجه گیري وکړي، دې ته باید متوجې وي چې له خاصو مقدماتو یوازې خاصه پایله اخیستی شي؛ ځکه نو استدلالي ترکیب د منطقي گړدود د اصولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تله تلل کېږي، یعنې دې ته کتل کېږي چې دې مطالبو د ټولنې اخلاقي چوکاټونه څومره په پام کې نیولي دي او کوم ځایونه یې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب یې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازینو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقد کې دوه موضوعاتو ته پاملرنه کېږي:

الف: د کتاب تالیف تر کومې اندازې له ټولنیزو شرایطو متاثر دی او په څنگه شرایطو کې لیکل شوی دی؟

ب: دا کتاب ټولنې ته څه پیغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د لیکوال باطني یا داخلي احوال ارزیابي کېږي، د کتاب په تدوین کې د هغه وړتیا، ذوق، تخیل او د ترکیب قدرت تر رازیابي لاندې نیول کېږي.

۶/ توصیفي نقد(طبیعي): دا نقد چې د طبیعي علومو پر روشونو متکي دی د طبیعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسیله طبقه بندي کېږي، مبهم ځایونه یې واضح کېږي.

۷/ تطبیقي نقد: په دې ډول کې تر ارزیابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا یا نور ځایونه لیکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاویې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخیستل کېږي چې د نورو ژبو یا ځایونو له کتابونو سره یې پرتله کړي او د نقد وړ ځایونه یې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بیان شوي دي:

۱/تاثیري نقد:

دلته منتقد د منل شویو معیارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي میل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلایلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معیارونه له پامه اچولي وي، هغه بیخي سطحي روان وي او یوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکیانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بیا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو اوبراهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په ګوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همدارار باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف مونډل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحیات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقیقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بریده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغېزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ایا په کتاب کې نوي او ځانګړې څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړیکه لري او څومره پرې منطبق کېږي؟

۱۳/کتاب د روزمره ژوند د مسایلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بریده په کتاب کې د پېژندل شویو غوره معیارونو پیروي شوې ده؟

۱۵/کتاب له اخلاقي اصولو او معیارونو سره څومره سرخوري؟ ایا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد باید دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتیا: منتقد که د نقد وړتیا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پیمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتیا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور یوه رایه ور کړي.

۳/عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، یعني هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحلیل او تفسیر کوي، خپل شخصي ـ میلان او عواطف به پکې نه ځایوي، نه به بې ځایه د چا ستاینه کوي او نه به هم د یو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعایتول: په نقد کې به نورو ته اذیت ور کول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدیږي نه دا چې مخالفانو ته اذیت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچینې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجدید مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعیل سعد، له مرسی الباحثین العرب ویبپاڼې).

۳) (د شیرین احمد له مقالې[تعریف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښیار انسانان څېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتیاوو، عدالت، ښو خویونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خویونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کیندي. د انساني پرمختګونو په ترڅ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هیڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالک له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور يې هم زبيښي. دلته د انسان هغه ښه خويونه او صفات چا له انسانه کښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زياتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمايه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان يې نه لري او حتا په دنيا کې ځينې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پيسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره يې د سمندر ماهيان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنيا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لګوله؛ دې ته د هوښيارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، موږ له رسنيو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هيوادونه سترو قدرتونو په جنګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هيوادونو له هر ډول سرچينو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان يې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زيان رسېږي؟ يوځل يې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخيستی وي، بيا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کيږي چې دا يې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن يې انسان ته زيان دادی چې وژني يې، په دې تجارت کې ځينې انسانان ګټه کوي او لوی شمېر يې قرباني وي، دلته د هوښيارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخیر د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسان له دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لړ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلک پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلک باوړۍ ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلک اوبه بې ځایه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرک هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیارۍ پرېکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي مـوادو کرل، خرڅول، په کمپنيو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپـاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزيکي نقصان دی، دا گـرده کارونه د غوڅ اکثريت په تاوان دی او د يوې وړې کتلې پـه گټـه، دا د انسانانو هوښياري ده که...؟

د يوه هيواد له بل سره دښمني، پر يوه هيواد د بل بنديزونه، لـه يـوه هيواد سره د بل جنگ، دا هر څه د انسانيت په تاوان دي، يوه بله نکتـه دا هم ده چې د هيوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کينه نه لري او نه دښمني ورسره کـوي، اقتصـادي بنديزونـه هـم د ټـول ملت غوښتنه نه وي، دښمني يوازې د سياستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي ځنې ټول ملت، دا هوښياري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لويه بيروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ايجاد کړې دي، رشـوتونو تـه لارې چـا جوړې کړې دي، گراني څوک جوړوي او قيمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د يوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوښيار کسان کوي او که...؟

له دين څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې يې د شريعت او دين متن داسې تعبير کړی دی چې د انسان لپاره د گټې پر ځای د زيان سبب کېږي؟ له يوه دين څخه دومره ډلې را پيدا کول، ترمنځ يې داسې اختلافات پيدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونـه را پيـدا شي، له يوه بل څخه يې بد وشي، کينې او بغضونه يې ترمنځ ډېـر شي، دا د هوښيار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اينگلز له هغې علمـي اقتصـادي نظريـې څخـه داسـې عملي و علمي انگېرنه ولې واخيستل شوه چې د لکونو بلکې د ميلينونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ يې د پلې کېدا لپاره ورغړېدې؟ ايا هغه مـارکس چـې د همدې نظريې د وړاندې کولو لپاره يې ډېرې سـختۍ وزغملـې، خپـل نازک اولادونه يې قرباني کړل، خپل ژوند يې وقف کـړ، هغـه غوښـتل چې د ده نظريه دې انسان ته د ګټې پر ځای د زيان، د مينې پر ځای د کينې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حـق اخيستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښيارو انسانانو نوم ور کـولای شـو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې يې دوه کاله عسکري هم کړې ده، موږ ته به يې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کيسې کولې. ده به د هغه وخت د ځينو پېښو تاريخ هم ياد و، ويل به يې: په څلور و څلوېښت کې دا پېښه وه، زه په څلور و دوو کې ولاړم او په څلور و څلوېښت کې بيا راغلم همداسې نور تاريخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاريخونه يادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس موږ پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله يې عامو عسکرو هم فارسي ويله. بيا به مو يو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته وليکل: دعا و سلام ازجانب فلان... موږ به هم په دې ډول بيا وروسته پښتو خط نه ليکی، پر خپلو کتابونو به مو ليکلي ول چې اين کتاب در ملکيت فلانی است دعوه ديگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي ليکله او په دې چاپېريال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بيا پښتنو له خپلې ژبې سره مينه نه در لوده، بلکې اردو يې ليکله. د اردو ورځپاڼه يې لوسته، کتابونه يې اردو کتل، اردو ژبې راډيو به يې اورېده او د اردو ژبې ټلويزيون به يې ليدی.

د ملايانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو يې لوسته يا ليکله، هغوی زياتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا يې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما يو ملګرى چې تر دولسمه يې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزيک، بيالوژي، رياضي او... زدکړې ور کولې، له هغه يوه پښتانه سوال کړى وو چې تا دا شيان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ويل: وو؛ شاګرد ډېر حيران شوى و چې پښتو کې نو کله دا شيان وو او څنګه يې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلى يم، يا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سلنې پښتانه فارسي ليکي، مکتوب يې فارسي وي، وړانديز په فارسي کوي، احکام په فارسي نوشته کوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې يو فارسي ژبى ناست وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

يوه ورځ په موټر کې ناست وم، يوه کس کرايه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وايي: کرايه تان بيته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بيا په فارسي ورته ورغږېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وويل چې پښتون سړى يې، زه پښتو درسره وايم ته بيا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کس ډېر وشرمېد او هيڅ يې هم ونه ويل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دى چې يو پښتون يې ترې اخلي.

له ماسره په يوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زيات دي، خو تر پښتو ليکلو فارسي بيخي ډېره ده، لامل يې دادى چې خپله پښتانه هم فارسي ليکي. يو خو هغه زاړه مامورين وو چې هر څه يې کلېشه زدکړي وو او له هغو زده احکامو يا مکتوب يا وړانديز پرته يې نور څه نه شواى ليکلاى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعلیم یافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي لیکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د یوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. یا هم له کمپیوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله یې فارسي لیکلې وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې یم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو یې ور سره ویله، کله چې به هزاره ورته راغی بیا به یې فارسي ورته ویله او له پښتون سره به په خپله پښتو رږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زیاتو اردو ژبو سره مخ شوی یم، هر یوه به خپله ژبه ویله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته رږغېدم هم هغوی اردو ویله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وایم که فارسي هغه راته خپله فارسي وایي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بیخي پښتو هېره کړې ده. زه یو مهال هرات کې وم، له یوه مومند پښتون څخه مې سرای کرایه کړی وو. هغه یوه ورځ ماته ویل: ما هم پښتانه یم، خو وس زیاته یاد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زیاته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مګر د هغه ځای د اوسېدنې له وجې یې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زیاته وي، د شاهي دورې شاه او وزیرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو یې تر روغبړ هاخوا نه ویله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ويلي وو چې ته پښتون يې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بيا پښتو هم زدکړه.

زموږ يو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که يو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وايي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبي ته نه وايم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړانديز، نوټ او احکام ليکي، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای يې په فارسي ژبه ليکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښايسته کېږي، که يې زه نه وايم نو څوك به پيدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ويلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پيدا کړي چې که بل وخت بل کس ويله نو دوی به ورته وايي چې ته متعصب يې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ويله نه يې ليکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د ليکلو او ويلو حق لري، فارسي ژبی يې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خبرې شرم وگڼم؟ نور يې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړي، نو دی هم کور فارسي وايي او راتلونکی نسل يې يوازې په فارسي پوهېږي. دا يوه اونۍ مخکې د يوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره يې پښتو ويله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چا کې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د یوه پښتون په صفت هغه مهال زیات خپه کېږم چې یو پښتون راته د فارسي وړاندیز راکړي، یا پر وړاندیز راته فارسي احکام ولیکي، یا هم نوټ په فارسي نیسي. ځینې پښتانه مې داسې هم لیدلي دي چې په پښتو بیخي سم سهي لیکل نه شي کولای، مګر د فارسي قلم یې خورا تیز چلیږي. دا کار نور خورا زیات شو، پښتانه لیکوال او د پښتو خدمت کوونکي باید خپله پښتانه دې نیمګړتیا ته متوجې کړي، تر څو به مور د بل په ژبه لیکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به یو مکتوب نه شو لیکلای، خو د بل په ژبه به لویې پیپړې لیکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم درباندې پورې کوي،ښه! په دې صورت کې اړتیا چیشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه لیکل ور کړم؟

په دې هیله چې پښتو هم یوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه یوازې پښتانه یې په لیکلو ویاړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که یې یومخیزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو یې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشیي توکو تولید د دې سبب شو چې د سلګونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس څو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پوروړنه ځورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسانویني، نو سخت ځورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وایي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیمن هغه په نشه روږد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان یې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان یې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشیي توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا یې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تښتول، د بې کارۍ ګراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... یې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې موږ یې شاهدان یو او هره ورځ یې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته یې رسوي او موږ یې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورګي وي، د نظافت هیڅ ځرک نه لګېږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وګړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلك شکوي او که یې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو یې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلك په شکایت ورغلي اود شکونې خبر یې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کیږي. ولې سلګونه نشیان نن میلیونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوك حضور ولري، ځان ته د ټولنې یوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترګو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. یو کس مې ولید چې له یوه نشيي څخه یې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان یې په منځ کې ول. یو داسې هلك یې هم ترمنځ و چې پوست یې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر یې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې یوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشر ـ ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هغه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاتې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته یې مالي، فزیکي او رواني تاوان رسیږي. نشیان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستګاه غړي د دوی لـه لاسه ستړي دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جیبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ یې لسګونه کسان مړه وي او دوی یې را غونډوي. که یې سره یو ځای کړي، هم به یې ولس ته زیان نه رسیږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان ستړې او ستومانه نه وي.

ځینې نوي کسان یې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسوولیت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتګ یې مخه ونیسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ریښې وباسي. د نشیي توکو د مخ پر زیاتېدونکي تولید د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توګه یې تولید خپله کمیږي. د ګندګیو، چټلیو او مرداریو ښارونه او لویې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشیان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زیان یې سم یا نه دی درك کړی او یا یې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستګاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسوولیت سم احساس نه کوي. دا کار یې هم د ټولنې حق دی وربانـدي او هم د نشیانو او هم خپله د حکومت دعملې. مګر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړۍ والو د بشر د حقونو مدافعینو وربانديې فشار راووړ چې موږ یې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا يوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر يوه ديني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي يې غواړم دلته په اړه وليکم:

اول: زما په نظر د اکثريت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فيصده کسان يې مخالف هم پاته شي اجماع ته زيان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت يې هم نه لري اما که شونی هم شي، بيا هم اړين نه دی له دې امله چې اوس د ملي هويتونو په سيوري کې ملي اجماع اړينه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړين دی نه د هر عالم يا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې يو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي- اړخه دومره د اهميت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخيستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سيمې د علماؤ اتفاق اړين دی، لامل يې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سيمې غوښتني په نظر کې نيسي او مسايلو ته ځواب وايي، له دوی پرته د بلې سيمې علماء دغه ټول شرايط نه شي پوره کولای نو ځکه يې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښـتنې بېلـې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوك هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ور کولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریع حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصـلحتي چـارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکـه او انـا لپـاره پـه میـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجـماع یـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامي نړۍ سره کـار لـري یـا هـم څـو هیوادونـه پکـې ښـکیل وي؛ ځکـه د ملیتونـو تـرمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکیل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د ښکیلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامي نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هیواد مربـوط مسـایل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بیا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خـو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور ميتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شريعت رامنځته کړي دي. د قران کريم په وينا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه ميتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کريم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کريم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي يا هم مقيم. په شريعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نيت کېږي بايد خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلک فرضن يو لک افغانۍ صدقه داسې ادا کوي چې لس يا پنځلسو اړو کسانو ته يې ور کوي. يو کس چې اړ وي، کورنۍ يې ور له غاړې وي، د کال په يوه مياشت کې به هغه په لس يا تر دې هم په کمو افغانيو څه وکړي؟ دا يې د يوې مياشتې د کور مصرف هم نه کېږي، کاروبار خو پر لويه لار پرېږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ايا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بيا ځان ته د زياتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جيب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانيو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د يوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی يې بايد تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هيله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پیښیږي. د شتمن نیت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره ګنا ده. مال یې لګیږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتیاوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتیږي او د ژوند تر پایه همداسې وي. د یوه انسان له اړتیا ناوړه ګټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن یې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ یو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس یو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسیات یې کوټل کیږي او دا چاره په ډېرى انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړیږي چې ټولنې ته د ګټې پر ځای زیان رسوي.

باید صدقات موږ د رسول الله ص پر طریقه ادا کړو. دا اوس دود میتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له یمن او بحرین څخه به یوه صحابي د صدقې او خیرات مالونه مدینې ته راوړل او بیا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم دیني مشر و او هم سیاسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقیرانو لیست وو او همده ته له لرې ځایونو میلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولګوم. لاندې به یې څو بېلګې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص یمن ته لیږي او د شرعي احکامو په اړه توصیه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخیستل کیږي او فقیرانو ته به یې ور کول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حدیث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به یې ترې تسلیموي او فقیرانو ته به یې هم یو څوک ور کوي. هغه مهال به دا کار د رسول الله ص له لورې ټاکل شوي عامل کاوه او ګایه به یې دا مالونه مدینې ته هم وړل چې د هغه ځای فقیرانو ته به رسول الله ص خپله ور کول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ویل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ویل: الهي د پلاني پر کورنۍ رحمت وکړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وویل: الهي د ابو اوفی پر کورنۍ رحمت وکړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حیمدي الساعدي ویل: رسول الله ص د اسد قبیلې یو کس د بني سلیم قبیلې پر صدقاتو وګوماره، هغه کس ابن اللتبیه بلل کېده، کله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وکړ.

له دې روایت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور کې خلکو پر خپل سر صدقات نه ور کول، بلکې د رسول الله ص له لوري ټاکل شوی کس به راتلی او مالونه به یې ټول کړل، د کار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهریره رض ویل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وګوماره. بیا رسول الله ص ته وویل شول چې ابن جمیل، خالد بن ولید او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روایت څخه جوتیږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش یې د امیر کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جریر بن عبد الله رض ویل: کوچیان رسول الله ص ته راغلل وې ویل: بېشکه ځیني صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وویل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احادیثو په ذخیره کې یو څوک په دې ډول روایاتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخیستل کیږي او هم یې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخیستلو طریقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم یوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بیا یې د ملت و ولس پر اساسي اړتیاوو ولګوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو ووېشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادارینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلك څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شک او شکایت پیدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کیږي او ملت ته به په ډاګه کیږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلي او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یوه کس ته به په متوسط ډول هومره مال ور کول کیږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وګټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړیږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هر خیریه کار کیږي، چې ډیر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په ګېنه سمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایات یې ما پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ له دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکې امویانو او عباسیانو هم دا تګلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانګړې بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې په ټولنه کې د غریبو لپاره ګټوره تمامیږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي اپشن بې وزلانو ته ګټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پر نورو د رحم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کیږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د څو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځان لپاره ښاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹۶)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زياتو ملايانو د توليد ستونزه او د مدرسو نيمگړې نصاب

دا يـو روښـانه حقيقـت دی چـې د هـر زمـان و مکـان غوښـتنې او اړتياوې له بل وخت او ځای سره توپير لري. همدې حقيقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلـو تعليمـي مرکزونـو پـه نصـاب کـې هـر وخـت لازمـي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصـاب يـې د وخـت غوښـتنو تـه ځواب ووايي او د دوی شته اړتياوې په پوره شي.

د نوې عصري ټيکنالوجي په مټ اوس پرمختگ او بدلونونه په نوره نړي کې خورا تېز شـوي دي، نـو دا اړتيـا تـر بـل هـر وخـت نـن ډېـره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنيا کې تقريبن هـر کـال نـوي مضامين نصاب ته اضافه کوي او پـه دې نـژدې پاکسـتان کـې هـم هـر څلور و پنځه کالـه پـس د نصـاب پـه کتـابونو او مضـامينو کـې بـدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصـاب او د تـدريس نـوي ميتود ته هغه مهال ډېر زيات حيران شوم. هلته په مدرسو کې هـره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لـوړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاگرد يې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمينان ويلای شي. دلته دا کار چا پيژندی هم نه. هلته طالب په يوه مدرسه کې داخله اخلي او بيا په يوه خاص صنف کې ناست وې بېلابېل استادان د تدريس لپاره ورته ځي راځي. مگـر د کوټې په هغو سيمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره بـرعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړكانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تړه ناستو استادانو ته پر وخت رسيدگي وكړي. كله به د تدريس په مابينځ كې شاگرد راغی استاد وركتل هم نه چې ته څوك يې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده كړي دي؟

د كراچي په مدرسو كې په عربي او اردو دواړو ژبو تدريس كېده چې له شاگردانو سره د عربي په ښه زدكړه كې يې ډېره مرسته كوله، مگر په كوټه كې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوك هله ښه پوهېږي چې ديني درسونه يې لوستي وي او بيا اړ شي چې په همدې برخه كې كار وكړي. هغه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عربي ژبې زدكړه څومره اړينه ده. مگر زموږ د ملايانو په سلو كې د يوه كس ممكن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي كتابونه اضافه كړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو كې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم كتابونه زيات كړي وو، خو دلته لا هم د سونو كلونو مخكې نصاب لوستل كېده. د هغوی په نصاب كې د ټولنيزو مسلو هغه كتابونه داخل دي چې نوي ليكل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنگ ځينې عربي متلونه هم پكې ځای پر ځای شوي او زده كوونكی په ټولنه كې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب كې تر ننه دې شي ته اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو كې نظم او ډسپلين ته ډېر پام كېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده كوونكو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجو طالبانو بېل اطاقونه لري او د كښته درجو دا ځنې بېل وي. استادان يې هر وخت څارنه كوي په مناسب وخت كې لازمې لارښوونې ورته كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لومړی ټاکلی نصاب نه لري، یوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بیا به یې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سویې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د یوه سم استادان انتخاب ورته بیخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټیټ سویه ول، نظم یې نه مرعاتوه، د وخت پابندي یې نه در لوده، له امتحانه یې بدوړل، غیرحاضری یې زیاتې کولې، اخلاق یې ډېر ټیټ ول، په کوټه کې د حویلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بیا د پاکستان په تاڼو کې بندیان ول، چې د پاکستاني ملایانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نیمګړی دی چې نه د معنویاتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادیاتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه یې په داسې هنر او کمال نازوي چې ایینده ژوند کې د مادیاتو اړخ په پیاوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم یې له شخصي- شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ یوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملایي یې تر ټوله لویه دنده وي. له مدرسې څخه اخیستی سند یې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی د مدرسې فارغ په حساب پوهیږي، زموږ دا نه پرې پوهیږي. هغوی له پیله دیني زدکړې نه په کوي، بلکې حساب، انګلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی ګرامر، ځینې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومیږي او تر خپلې سویې ډیري لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء درلوده او دې دار الافتاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې په لیکلې یا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال لیکی او بیا یې په لیکې بڼه فتوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسلیک وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زموږ په مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او په خاص ډول د کفر او اسلام په فتواوو کې هر یوه یو بنډل فتواوې په جیب کې له ځان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتوا د اهلت او پر ځای ور کونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوك ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان به یې څه وي، کوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانکړي ولوستل شي، که د خلکو اړتیا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه باله. که به پوښتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلك په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاکلی يا نن ورته اړتيا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له ننني عصر سره سم د نصاب په نوم يو شی بيخي نه شته. دې اوسني گډوډو کتابونو ته د يوه نصاب نوم ور کول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضايع کړي، خو په اخير کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ور کړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده کوي او يوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس کې به د ځينو پخوانيو کتابونو استاد. خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تريخ کړی او يو ډول انزوا ته يې ټېل وهلي دي.

يو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لويه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلکې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قيمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متکي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــه دی او ورځ تــر بلــې خرابېـږي. پــه دا ډول شرايطــو کــې لــه بېخـي کمزوري نصاب څخه تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغول هيواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغـوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېرياله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د يـوې ګـولې ډوډۍ په پيدا کولو پسې يې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر يوه حده د افراطيت تدريس کېـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطيـت د تـدريس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه يوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربت ويني، نـو په ډېره اساني د سيمې استخباراتو ته په ګير ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هيواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملايانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هيـواد پـر ضـد د سيمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هيواد پر ضد د يوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نيابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ يوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغېدل نـن هـم په يوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو يـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهير هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زيان دی او هم خپله د دې ملايانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملايانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه ليدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی ليـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټېنکنالوجۍ د سريع پر مختګ په مټ زموږ طالبانو د هغوی له هستوګنځايونو، مدرسو او کارونو څخه خبرېږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه يې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې يې د ديني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زموږ ملايانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محروميت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزويتوب يې نور هم عقدې ور پړسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بيا يې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللې عقدې نه سړېږي او د يوه لوی ناورين لپاره بـه پيلامه شي چې وروسته به يې مهاروول زموږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی بايد د دې ستونزې ريښې په سم ډول درک شي ا و بيا يـې د مخنيوي او ترې د خلاصون پر سمو او بديلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ايله کړو، نو بيا به لاسونه سره مروړو خو هيڅ به مو له لاسه نه کيږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هيله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسووليت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورتـه کولـو اړتيـا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځینې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې یې چا فکر نه کاوه او نه یې په دې ډول مخینه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمین وتړل، ټول خارجي زیارت کوونکي یې خپل هیواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د مساجدو په اړه هم فیصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو یا ورکېدو دې بند شي یا دې هم بیخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هیوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره ګامونه واخیستل چې لنډ مثال یې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د یوه مذهبي ملا مولوي عبد العزیر خلاف کیس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې یې خلکو ته جومات کې خطبه ویلې او لمونځ یې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاریخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هیواد کې له نورو هیوادونو سره توپیر دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو یا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکیټونه و هتې تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا په دې ډول شرایطو کې شریعت اجازه ور کوي چې خلك کـور لمونځ وکړي، یا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟

دین خدای د انسانانو د سهولت او اسـانۍ لپـاره رالیږلـی دی، قـران کریم هم وايي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دین کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته یو حدیث هم دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الـدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(۱)

ژباړه: ابو هریره رض ویل چې رسول الله ص وویل: دین اسـانه دی او هر څوك چې ځان ته دین سختوي اخیر ترې لاس مينځي.

دا د دین هغه عمومي روح دی چې ټول احکام يې د اسانۍ دي او هیڅ د بشر تر طاقت لوړ شی يې پر انسانانو نه دی فرض کړی، لـه دې وجې قران کریم وايي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس یوازې په خپل وس مکلف دی.

د قران کریم یو هدایت دا هم دی چې د سختۍ په حال کـې حـرام شیان هم حلال شوي دي، الهي قول دی:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِـهِ لِغَـيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}. [البقرة: ۱۷۳]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړزگه، وینې، د خنزیر غوښه او هغه شی چې د غیر الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو که څوك اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتیا زیاتوب کوي پر هغه هیڅ گنا نه شته یقینن الله ډېربخښونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته ایاتونو فقهاؤ هم داسې یوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اساني شته او د ضرر (زیان) به مخنیوی کیږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ایت یا دې ته ورته ایاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا یو ضروت دی، سختي و مشقت دی، زیان و ضرر دی، باید مخنیوی یې وشي، محنیوی یې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځایونو ډډه وشي، یو هم له هغو څخه مساجد دي، تعلیمي مرکزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخې دا کارونه نه یوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانیت د بچاو لپاره اړین دي چې حکومتونه یې په زور وکړي.

ان رسو ل الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منعه کړی وو چې وږه یا پیاز به یې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ویل رسول الله وویل: که چا وږه یا پیاز خوړلی وي نو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په یوه روایت کې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی يې ورک شي.

له دې روايته په ډاگه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکليف رساوه، نو په هيڅ صورت اجتماع او عباداتو کې گډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلك منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د وړې، پياز يا بل بوين شي په خوړلو خلك له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو يادو شيانو مرض نه پيدا کېږي بلکې يوازې بوی کوي چې د نورو د اذيت سبب کېږي، مگر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرگ او زيان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې يې بايد تر ممکنه حده مخه ونيوله شي دا که د مسجد بندول وي يا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زيان د مخنيوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعيت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانيت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، يا تعليمي مرکزونه، حرمين بندېږي يا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شريعت له مخې د مخنيوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هيواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې يې وجود ورك هم شي د بيا خپرېدو امکانات يې خورا زيات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وايي مسلمان نه وژني، يا هم وايي، د عبادت مهال يې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاريخ ته وگورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرگونه اصحاب يې وژلي دي، د طبابت له مخې يې مساجد يا دې ته ورته بند ځايونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځايونه دي، نو د سلگونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هيوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانيت غم وي، بايد د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې يوازې يا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کيږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچينې:

۱) (بخاري، کتاب الايمان، باب الدين يسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ګټې

ونې او نباتات د اوکسيجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی ګاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې يې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی ګاز (اوکسيجن) چمتو کوي. همدارنګه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو ګټې يوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حيوانه تر مرغانو يې ټولو ته فايدې رسيږي. حيوان هم ګېډه ځنې مړوي او هم يې سيوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسيوا د سون لپاره لرګي، د کور لپاره تيران، دستک او ښاخلي او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو ګټو ته په کتو شرعي نصوصو کې يې هم يادونه راغلې ده چې ځينې يې دا دي:

د مسند احمد حديث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ويل چې رسو الله وويل: که چا نهال کېښود يا يې کښت وکړئ، بيا که انسان، يا ځناور، يا حيوان يا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حديث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ويل چې رسول الله وويل: هيڅ مسلمان نهال نه ږدي مگر چې هر څه ځنې خوړل کېږي هغه يې صدقه ده، څه چې ترې غلا کېږي هغه يې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا يې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه يې صدقه ده او هيڅوک کمول نه ترې کوي مگر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حديث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالک رض روايت کړی چې رسول الله ويل: هر مسلمان چې ونه ږدي يا هم کښت کري که بيا انسان يا مرغه او يا حيوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنگلونو گټې

ځنگلونه نه يوازي د انساني ژوند لپاره اړين دي، بلکې د حيواناتو د پايښت، زياتوب او خونديتوب لپاره هم ډېر گټور دي. د ونو له يو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنيو په جوړولو کې هم له ونو گټه اخلو.

ونې او ځنگلونه د سيمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشکېږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زياتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته راکشوي.

که په يوه سيمه کې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزې اوبه ځمکه ور سره وړي، غارې او لښتې په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سيلابي اوبو په وړاندې د ونو ريښې ځمکه ټينګوي او د همدې ريښو او ځنګل په برکت د اوبو ياغي څپې مهارېږي، خلك يې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سيلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زيان نه رسوي. ځکه ځمکه د ريښو په وسيله ټينګه وي، پر سر يې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لويه مرسته کوي. دې ګټو ته په کتو نو پوهان توصيه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، بايد پر ځای يې نوري ونې ولګولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړين توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی ګاز(کاربن) اخلي او په اکسيجن يې بدلوي. پوهان وايي، يوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسيجن توليدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډيو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ويلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سيلاب له وړلو او غارونو څخه يې خوندي ساتي. د ځنګلي حيواناتو د خونديتوب، زياتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زياتولو، د تعمير او ودانۍ په کارونو کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخیسته کېږي. له دې ټولو فایدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبیعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په لیدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې یو ځای خسته شي او په خپل چاپیریال کې د دیغت احساس وکړي؛ نو د باغ یا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبیعي منظرو په لیدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغیو مریضانو ته توصیه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبیعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (مسند احمد، حدیث ام مبشر امراة زید بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)
۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: **۱۵۵۲**)
۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: **۲۳۲۰**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت تر منځ توپير

د دين او شريعت په سرچينو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دين او شريعت سره بېل شيان دي. د انسانانو لپاره په راغليو نصوصو کې بيا- بيا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغيير، د يوه ايت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتګ، د يو شي په اړه لومړی يو اوبيا دوه اپشنه ورکول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شيانو توپير ته متوجې کوي.

په قران کې کريم د يو شمېر نبيانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالى وايي: {وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ۵۲]. دلته امت د دين په معنا راغلی چې دين تړې هدف دی. نو الله تبارك وتعالى وايي چې دين مو سره يو دی او زه مو رب يم. مګر د شريعت په اړه يو ځای لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شريعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دين يو دی او شريعت بېل.

له دې امله نو د دين په اړه وايي: { إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ۱۹]. د الله په خوا کې دين يوازې اسلام دی. بيا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ۸۵]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دین پرته د بل لټه وکړه نو ځني وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانیانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دین عبادات او باورونه دي چې د کیفیت او کمیت له بدلیدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دین له دې امله عبادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېدا مو دې ته اړباسي او هم د ځینو قراني ایاتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې یو ځای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ١٠٦].

موږ یو ایت نه منسوخوو او نه یې هېروو مګر تر هغه غوره او یا مثل یې راوړو.

دا ایت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولې ویل شوي چې ځینې ایاتونه منسوخ یا بیخي له منځه وړو؟ بیا تر منسوخ شوي ایت یا هم ایاتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کېږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د یوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تېرېدا بېلې غوښتنې کوي او شریعت هم دا لار خلاصه ایله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چې احکام یې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو دیني او شرعي متون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبیهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شیانو باندې راځرخي چې خلکو ته د فهم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو یادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبيهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني ګټور، اسانه او يا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې يا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغيير شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي يا تر هغه هم تخفيف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کميت او کيفيت هم د شريعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شريعتونو کې توپير سره لري. د عيسويانو او مسلمانانو روژه د کميت او کيفيت له مخې فرق سره کوي. لمونځ يې همداسې دی. قران پاک يو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحديد: ۲۷)

موږ د عيسی د پيروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او ګوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عيسويانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر يوازيتوب غوره کاوه او هلته به يې عبادت کاوه چې خدای د هغه يادونه کړې ده او دا هم وايي چې موږ دا طريقه نه وه ايجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت يو ډول و، زموږ په شريعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کميت او کيفت د شريعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر يو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فديې له اپشن څخه کار واخلي. قران پاک وايي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکلیف نیسي د یوه مسکین د خوراك فدیه ده.

دلته په ډاگه شوې چې د روژې لپاره یو اپشن دا دی چې وې نیسي او که روژه نه وي نوبیا صدقه دویم اپشن دی. د عقیدې کیفیت هم د شریعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قیامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شیانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرایعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مگر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قیامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شریعت برخه ده او د بدلون او تغییر امکان یې هیڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه یو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې یو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې یوه وسیله ده. له زنا د مخنیوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښېږي، د دې لپاره چې یو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان یې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عیارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسیله کېدی. مگر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنیق او د هغه وخت نور وسایل نه کارېږي، بلکې نوې ټیکنالوجي استعمالېږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسایل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسایلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسایه په خورما، اوربشو، پنېر او کشمشو یا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مگر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنې ته په کتو امام ابو حنیفه رحمه الله دینار او درهم(یا اوس کرنسۍ) ته اجازه ورکړه او دا یې ډېر پر ځای ګام اخیستی.

د حج و عمرې لپاره حاجیانو ته د هر لوري میقات ټاکل شوی، مګر نن میقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجیان په هوایي ډګر کې لا احرام تړي.

قران کریم کې د هجرت یادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته،(لاهجرة بعد الفتح) ځکه هجرت یو موقتي حکم و چې یوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضیت یې ختم کړ او د هجرت امر هم یوازې له مکې شوی و. په حبشه، حضرموت، یمامه، عراق او نورو سیمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هیڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کریم کې د اهل کتابو په اړه د جزیې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله یې دا امر د خپلو وخت له یو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جګړې یې له عربي مشرکینو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه یې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تګلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحې وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وویل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهیم علیه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سیلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پیسو یې جوړه کړي؛ مګر پیسې ور کمې شوې او حطیم یې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په یوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله یې نو د کعبې په خونه چې اصلن یوه وسیله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال یې ایله کړه. عبد الله بن زبیر بیا د عائشې رض د حدیث له مخې سمه جوړه کړه، مګر حجاج بن یوسف بیا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقایق مو هم دې ته متوجې کوي چې دین او شریعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغییر منونکي او د بدلون وړ وګڼو. دا نن وګورئ چې د یو انسان تر مرګ وروسته د فاتحې یا تعزیت طریقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلې دي؟ زما په ګومان هدف انسانانو ته تسلیت ور کول دي، دا که په هره طریقه وي، زما په اند هیڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طریقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طریقه وي، کېدای شي درنه ور باندې تمامه شي.

د لمانځه په طریقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شیعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کیفیت یې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبیرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کېږي چې احکام تغییر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلېږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوک د غلا موکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه څنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د درېځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغییر نه کوي، مګر بل خوا بیا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کېږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین او شریعت، هر حکم خو باید په نص ثابت وي، څوك یې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعیت ته وکتل شي، په خپله معلومېږي، چې یا د موقتو احکامو سره تړاو لري یا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کریم کې ایاتونه راغلي دي او هم حدیثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه ایاتونه چې د غلام ازادولو یادونه یې کړې ده، د شریعت برخه دي او نن یې د عمل دور تېر شوی دی.

یوه برخه احکام بیا دوه اړخونه لري، کله په یوه عمل کېږي او کله بیا په بل، نو هر اړخ خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بیا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نه د منسوخ په ډله کې شاملېږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا یوه مهمه موضوع ده، هیله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د دین و شریعت پولې په ډېر روښانه ډول یو له بل سره بېلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بيا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولاية په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنی) او ولې د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت(پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کريم کې دي(وان تتولوا يستبدل قوما غيرکم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ايت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دويم کې د پيروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لرېوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې پخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کريم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ايت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نوروپخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کريم يو ايت را اخلم او هغه ايت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشريح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلوم شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت ولیان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کاروني او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلوم شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا لـه دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل تـه درنـاوی نـه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پاللای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو بـه سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيـوي دوسـتي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينـو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لانـدې سـيمو تـه تلل، چې د رسول الله ص په ټوله لس کلنه نظامي سياسي رهـبرۍ کـې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې لـه امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې پـه لـومړي کتار کـې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسـول الله ص تـه شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يـو مشر ـ ثمامـه بـن اثـال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوړې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلك له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه يې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په دين پوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دين رالېږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پوري محدود دي؛ ځکه الله ديني لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپګان او خوشالي د هغه د دين پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلومېږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په ديني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او کـه څوک خوشـالېدل خـوښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دين د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولي دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لـري او نـه يـې ځمکنـي واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپـل وخـت کـې د مـدينې لـه يهـودو نيولې بيا د فـارس تـر اورپرسـتانو او د ورم تـر اهـل کتـابو لـه ټولـو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسـلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرګ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره ګرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يـو معـاملې لـه مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نـو تاسـو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پـر خـلاف چـې لـه تاسـو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال ځيني احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو تـرمنځ لـه دښـمنه نفـرت پيـداکاوه او د هغـوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنګ مهال د يوه بريالي مشر- يوه ځانګړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نـه دښـمن تـه د نژدېکـت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هـم ساتل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قووت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې موږ ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې ګراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې ورېږې ډلي کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غړيتوب ولري، څو يې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچيني:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸۶، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل - بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيک يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کېږي اما مقاتل پکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. څکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي، او تېری مه کوئ یقینن الله تېریګر نه خوښوي.

دلته مو ولیدل چې له جنګیالي سره د جنګ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنګ پیلوي موږ یې هم له ځانو د دفاع په پار جنګ ته هڅولي یو. مګر له دښمن سره یې هیڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل باید له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطیانو یو ستونزه همدا ده چې د قران کریم اصطلاحاتو ته یې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کریم ولې د عدو لپاره یو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې یې بل ډول؟

له دیني مفاهیمو سره سرسري چلند څو زیانه لري: یو؛ د دین د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پیدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د دیني و شرعي مفاهیمو د تشریح لپاره اړینه ده چې ټول نصوص وکتل شي، بیا له موضوع سره تړلي ایاتونه و احادیث ټول یو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې یو داسې فهم ترې واخیستل شي چې نه د اسلام له کلي پیغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ایجاد کړي. ځکه دین د انساني سوکالۍ لپاره راغلی، کله چې یو تعبیر د سوکالي پر ځای ستونزې ایجادوي، نو حتمي په بشري تعبیر کې نیمګړتیا موجوده ده چې باید نور پوهان یې درک او حللار ورته پیدا کړي.

دین له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدي یې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دین الهي رحمت دی او پیغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام یې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده ګڼـي چـې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وګرځي.

دلته مو ولیدل چې اصلن کفـر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورګرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولګېده چې که هر څوک د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنګ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلکو ته خپل پيغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهيم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ينا کې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پيغام خلکو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، کلتور، اصطلاحات، بيان، مثالونه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبيهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهل کتابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فکري مکتبونو پلويانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصطلاحات په خپله ګټه وکارول او د هغو خلاف يې ترې کار واخيست چې د دوی مخالفت يې کاوه.

مشرك، اهل کتاب، اميان يا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل کتابو يو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې يې ياد کړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو کسانو ته مشرکين ويل چې بتانو ته يې عقيده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسانو خپله تګلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځواب ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو (د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورته وکاروله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا یوازي په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر ایاتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته یو څوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دین له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د یو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ویلو او شکونو له رفعه کولو پرته دي هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران یوازې خاص قوم مشرکین بللي. د اهل کتابو لپاره یې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک یې یوازې مکیانو ته ویلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پیروانو ته کاراوه او وړاندې لا یوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته یې نورو ته مشرکین نه ویل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که یې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دینه یې مخ واړاوه، نو جزیه دي پر ولگوله شي. دا حکم یوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او یوازې هغه اهل کتاب یې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه یوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل یې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دین او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دین او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترک ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانیت، قیامت، د شرک حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرك د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو یو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عیسایانو او یهودو ماسیوا نور څوك اهل کتاب دي؟ ایا د صابي مذهب پیروان اهل کتاب دي؟ مجوسیان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وایي هر امت ته مو رسول لیږلی.(النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لیږل شوی وي، نو ښایي ځینې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب یو او کتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهیمي دین پیران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهیم علیه السلام صحیفې نازلې شوې، نو مکیانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي یاد شوي او د نکاح جواز یې ولې نه دی ور کړی؟

امي یا امیان هم د عربو یوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب یې امیان بللي. ځکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښیي چې د انسان هیڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بیا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. ځکه په عربو کې زرونه کسان وو چې لیك لوست یې کولای شوای او په خط پوهېدل. احادیث او د دوی د تاریخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بیا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ویل کېدل او هدف یې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبیان راغلي او د دین تجدید مو شوی، مګر تاسو له دې څخه محروم یاست. عرب د ابراهیم علیه السلام په دین ول چې د اهل کتابو تر دین ډېر پخوانی او لرغونی دین و. تر دې وروسته نه بیا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لګېدی چې تاسو زموږ په نسبت امیان یاست. ګواکې امي عربو ته یوازې د اهل کتابو په مقابل کې ویل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، لیک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وایي. قران څو ځایه عربو ته د غافلین لفظ استعمال کړی. یوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دینه غافل. مګر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دینه غافل ول؟ د ابراهیمي دین دعوه یې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي یې خپله قران ور کړې نو بیا څنګه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان یو شمېر نبیان او د تورات، انجیل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه یې ځانګړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دین در لود، هم یې خدای پېژندی او هم یې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دین، عقیدې او اعمالو سره یې ځینې له ځانه جوړ شیان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره یې محمد رسول الله علیه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به یې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د یو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلین نوم ور کاوه او هم يې امیان بلل. دا هر څه يې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ويل. که نه عرب هم دينپاله وو او هم يې ليک و لوست زده وو. په مقابل کې يې قران کريم اهل کتاب اهل ذکر ياد کړي دي، ورته وايي: که تاسو نه پوهيدلئ، نو لـه اهـل ذکـر څخـه پوښتنه وکړئ.(نحل: ۴۳، انبياء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القرى نوم غوره کړی دی. لـه دې نـوم څخـه ځينو کسانو دا فکر اخيستی چې په لومړي ځل د ځمکې غوړېدا له دې ځای څخه شروع شوې. ځينو بيا ويلي چې د ځمکې مرکز همدا مکـه ښار دی او داسې نورې دعوې. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القرى بللې؟ دا په داسې حال کې چې لـه عربـو ماسـيوا د نـورو دينونو پيروانو د الهي عبادت پر ځای کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القرى ويل له دې پرته بله توجيه نه لري چې دا د عربو يو لرغونی نوم و چې مکې ته يې کاروه او د تقدس په سترګه يې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چـې د هغوی اصطلاحاتو ته به يې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربـو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له يو بل سره رږغېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورتـه غـوره کـړی. نـه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه يې ويلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځايه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران يو ديني کتاب دی له دې موضوعاتو سره يې کار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کليمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وايو. د قران کريم په استناد د نبيانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانيت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نيمګړتياوې لري، له دې امله د نبيانو پيروانو کله ناکله کلي يا اصيل پيغام نه وي درک کړی او په جزي شيانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پيغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاريخ ته وګورو، يا د رسول الله ص په اړه ليکل شويو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تاييد به تقريبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي ليکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحميلي جګړې په اړه چې ليکل شوي دي.

د دين او شريعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ يې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشريت په زيان وي؛ ځکه دين د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي يا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار يې د دين له اساسي پيغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دين ته دومره زيان رسوي چې دښمن يې هم نه ورته رسوي.

د نبيانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کريم وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خير ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان بريالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅکله به له دې اړين کار څخه امت نه غافله کېږي، د نبيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډک کار مخته يوسي.

د دعوت تګلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ايت کې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصيحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپېريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنيت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسيتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کيږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه يې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مگر د شريعت تگلاره داده چې تر ټولو په ښه طريقه به مجادله او بحث کيږي ددې لپاره چې دعوت اغېز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسووليت د خدای پيغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي يو چې په ښو الفاظو او سمه طريقه يې ورسو څو خلک عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسيږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بديږي له دې امله امر کوي چې زما له بندگانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای يوه ډله په دې امر کړي چې زما پيغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کيږي له دې امله اړينه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندگان د هغه له دين څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ يې نه يو مکلف کړي، له دې امله هغه ويلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه يوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت بايد هغه څوک وکړي چې د قران له بيان شوي معيار سره سم وي. قران کريم وايي:

{ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځينه مومنانو گنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو كه تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وكړئ.

د قران كريم له دې دوو اياتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا كار دى چې په دين پوه وي، قران يې زده وي او د رسولانو مسووليت يې درك كړى وي. تر ايمان مخكې به علم لري، ځكه په ايمان كه څوك پوه نه وي نو څه فايده ورته لري؟ تر استغفار مخكې به د هغه په اړه علم لري كه نه ولې يې غواړي؟

دويم شى زړسوى، شفقت او مهرباني ده، كه يو څوك له انسانيت سره مينه لري او خلكو ته احترام لري، نو هغه يې د ښېګڼې كار كوي. قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوى ته نرم يې، كه ته بد اخلاقه او سخت زړى واى، نو دوى به دې له شاوخوا تللي واى، دوى ته بخښنه كوه، استغفار ورته غواړه او په چارو كې مشوره ور سره كوه.

دعوت په مينه او مهرباني كيږي، كه يوڅوك دعوت كوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پكې كوي، نو د ګټې پر ځاى به زيان ډېر وكړي. تر دې دعوت يې نه دعوت ښه دى، بايد لومړى د بلنې اسلامي تګلاره زده كړي وروسته دې كار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا بـه خپـل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خيـر و ګټـې لپـاره بـه د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کـوې چـې دوی تـه يـې زيان دروند تماميږي.

له دې ايت څخه معلوميږي چې رسول پر خپـل دعـوت لـه خلکـو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغـوی خپـل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځـان سـتړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفـه پر غاړه اخلي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې دیني ایډیالوژیکه صبغه ولري. زموږ دین موږ ته د جنګي اقدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دین ټولې چارې سوله ییزې بلل شوې دي، د قران کریم هدایت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: یقینن تاسو ته د الله له خوا نور او څرګند کتاب راغلی دی چې په دې سره د الهي رضا پیروان د سلامتیا لارو ته هدایتوي او په خپله خوښه یې له تیارو د رڼا لور ته بیایي او دی هغوی نېغې لارې ته برابروي.

قران دلته د دین او شریعت ټولو لارو ته چې یو مسلمان عمل په کوي او الله ورته هدایت کړی وي، د سلامتیا لارې وویل، تر دومره وضاحت وروسته هیڅوک نه شي کولای چې جنګ د دین اساسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې یوه بده پدیده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پېښېږي. قران د جنګ لپاره دا اصل بیان کړی دی:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي او تيری مه کوئ بېشکه الله تېريګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دی، له جنګ سره تړلي نصوص به ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل په رڼا کې به تعبير او تفسيرېږي. ځکه د قران ځينې احکام محکم دي چې يو قاطع او باوري قانون بيانوي څو د شک او شبهې ځای پکې پاتې نه شي لکه همدا ايت، نور بيا د همدې فرعې دي چې اصل ته په ردېدا سم واضح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو اياتونو کې دوه واضح پيغامونه بيان شول، يو د اسلام د سوله ييزتيا په اړه دی او بل د جنګ قانون دی چې موږ به تيری نه کوو ځکه الله تېريګر نه خوښوي، دينپالان يوازې له ځانه د دفاع حق لري. د وژلو يا جنګ په اړه چې هر څومره اياتونه راغلي د همدې پاس ايت په رڼا کې داسې تعبير و تفسير ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې امله بايد دا اصل په پام کې وساتل شي. عمومي پيغام سوله او د بشريت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره بايد ترې کار واخيستل شي که اړتيا شوه له ځان د دفاع حق هر انسان لري.

يعنې په شريعت کې انکار يا کفر د جنګ سبب نه دی، بلکې سبب يې پر نورو تېری دی، مسلمان هغه وخت جنګ پيلوي چې بل تيری پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بيا شرايط هم شته چې قران يا سنت کې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]کې چې د همدې خبرې یادونه شوې ده. یو امیر به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې یوازینی امیر و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدینه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنګ کې داخلیږي نو باید د یوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدینې له یهودو سره د میثاق مدینه په نوم د سیاسي ائتلاف یو تړون کړی و. د جنګ په اړه به د سیمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کیږي (الشوری: ۳۸) همداشان به یې مسلمانانو ته ګټه رسیږي نه دا چې تر بدو یې بدتر کړي، که په یوه جنګ کې دا شرایط پوره شي او اسباب یې هماغه وي چې موږ لوړ بیان کړل، نو بیا جنګ جواز لري، که نه هسې بانې د جنګ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ور تنګ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴ /۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیت او خصوصیت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ايمان راوړل يا ټول نبيان حق بلل، پر اخرت باور در لودل يا هم تر مرګ وروسته پر حساب و کتاب ايمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي ليست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغيير تقاضا کوي او نه هيڅ کلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د ادا‌ينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عموميت او خصوصيت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زياتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زياتېږي هم؛ په دې صورت کې موږ ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسيم کړو. دين او شريعت، لکه څنګه چې قران کريم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل ياد کړي موږ يې هم سره بېل کړو او تر منځ يې د بېلوالي واضحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځينې احکام يوازې د انبياؤ ځانګړنه وي، ځينې د ټولنې برخه وي، ځينې کلتوري بڼه لري، ځينې يوازې په يوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختګ او د ټيکنالوجۍ را پيدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به يې پيدا کړو. دلته به موږ ته د ځينو اياتونو تفسير او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دين د تکميل موضوع چې قران ياده کړې ده، خو شريعت يې نه دی ياد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسايل په قران کې شته او حل يې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هيڅ صورت د تطبيق وړ نه دی او خلک يو ډول شکمن هم شي، که موږ د احکامو دا توپير بيان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

يو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بيا د هر ډول تحول او تغيير لپاره ذهنن چمتو وي، د دين په نوم به د پرمختګ خنډ نه جوړېږي او د هر پر مختګ مخه به له دين سره د ټکر په نوم نه نيسي. که زوړ تعبير موږ سم ونيسو او د تعميل کوښښ يې وکړو، نو يو لور ته خو هيڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرايط هيڅ ورته جوړ نه دي او دويمه نکته داده چې د ګټې پر ځای زيان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبير له امله په مشکلاتو کې را ګېر ده. زاړه تعبيرونه بايد نه وي، هر وخت او مکان نوی لوښی دی چې نوې غوښتنې يې نوي احکام غواړي او دا يوه دنيوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره ټراو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانين جوړي شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین د خدای د احکامو مقابل ونه بلل شي، ځکه د خدای احکام د یوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر یوه خاصه وخته، مکانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځای او ټولنې غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې یوازې دیني یا شرعي صبغه لري خو دا د دنیا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لویه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې باید تفکیک یې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان کافران ګڼل کېږي، ځکه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنیوي مسلو هرې برخې ته شرعي و دیني احکام ور ننباسي، چې په لوی لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشکلاتو اخته کړي.

دینونه یا شرایع د انسانیت د ګټې لپاره دي، که یوه تعبیر ګټه نه کوله انسانان یې باید په هر وخت کې تبدیل کړي، ځکه د شریعت یا دین له عمومي اساسي پیغام سره سمون نه لري او تغییر یې حتمي دی، دا مهم اصل دی چې په هر وخت کې د تطبیق وړ دی او په قران و سنت کې د دې لپاره خورا زیات دلایل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دین او شریعت توپیر تر سرلیک لاندې هم ږغېدلی یم چې هلته یې دلایل او مثالونه هم کتلای شئ او هم د پیغام د لومړي ټوک په دغه «پر شرعي تعبیر د زمان، مکان او کلتور اغېز» مقاله کې له مثالونو سره بحث پر شوی دی.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړین دی چې لومړی پکې د اجتهاد تعریف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بیا یې پر دې اړخ رڼا باید ولوېږي چې څوک د اجتهاد حق لري او ولې یې لري؟ ایا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د یوه مجتهد اجتهاد کفایت کوي او که په دې اړه باید زړه تګلاره تبدیل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته وموندل شي، چې هغه د یوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ویل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی یې تعریف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس يې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ويل کېږي چې (اجتهد في الأمر) يعنې خپل وس او توان يې د هغه په طلب کې مصرف کړ ځو يې وروستۍ پايلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تګ او کار يا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رايې استخراج هغه که عقلي وي، يا شرعي يا هم لغوي، نو پر همدې اساس ويل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسيرولو کې ولګاوه چې تکليف او مشقت ورته حتمي و، يوازې په همدې برخه کې، داسې نه ويل کېږي د قلم په وړلو، يا يوې ليکې يا ځو ليکو په ليکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د يوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي يا ظني، را ايستل دي، ان پر دې حکم د زياتوب توان به په ځان کې نه ويني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ويل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعايتولو کمې زياتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې څوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه څوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه څوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه څوک چې د شريعت مقاصد، مفاهيم او موخې نه شي تشخيصولای او په دې لار کې نور هغه اړين ټکي چې د وس له کارونې سره په يو ډول نه يو ډول تعلق پيدا کوي، هغوی له لويه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد کولو ظرفیت نه لري، په ناحقه دې د خلکو وخت نـه ور ضایع کوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلک کمراهی ته ټېله کـوي چـې هم ځانونه په خراب کړي او هم د نورو دنیا و اخرت ور تبا کړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهـد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقیقت د علـماؤ لـه وینـاؤ داسـې فهمېږي چـې د شریعت له تفصیلي دلایلو د یوې شرعـي فرعـي مسـلې د ادراک لپـاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ فِي بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو کې له ټوله توانه کار اخیستل اجتهاد دی.

تر دې ځایه د اجتهاد پر تعریف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته کاروي؟ تر دې وروسته بحث باید پر دې وکړو چې مجتهد څوک کېدلای شي؟ د دې لپاره کوم شرایط شته؟ که وي هغه په عقلي او نقلي تـول څـومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړین شرایط چـې فقهـاؤ ورتـه تعین کـړي دي، ځینو یې زیات ښودلي او نورو کم، د ځینو شرایطو یادونه بـه یـې دلتـه وکړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكـن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ۱ الْإِسْلَام ۲ الْبلُوغ ۳ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسـم الثَّـانِي الشَّرُـوط التأهيليـة وَهِـي تتنـوع إِلَى نَـوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفَة الْكتاب ٢ معرفَـة السّـنة ٣ معرفَـة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِـالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَـة الْمُجْتَهـد وصـلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفـة ١٠ رصـانة الْفِكـر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالـدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهليـة ١٣ مُوَافقَـة عملـه مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولینو مقرر کړي، د زیـاتوب او کمي له اړخه یو څه اختلاف پکې شته، شوني ده چې مـوږ یـې دوو کټګوریو ته تقسیم کړو، څو دواړه برخـو کـې هغـه څـه پـه لنـډ ډول راونغاړل شي چې په اړه یې ویل شوي، لـومړی ډول یـې عـام شرطونـه دي د تکلیف یا مکلفیت شرطونه بلل کیږي، لکه: ۱- اسلام، ۲- بلـوغ، ۳- عقل، دویم قسم شرطونه یې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بیـا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول یې اساسي شرطونه دي، لکه: ۱- د قران کریم معرفت، ۲- د سنتو معرفت، ۳- د عربي ژبې معرفـت، ۴- د فقهـي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پېژندنه چې اجماع پـر شـوې وي، دویم ډول شرطونـه د لـومړي بشـپړونکي دي، لکـه: ۱- د بـراءت ذمـه معرفت، ۲- د شریعت د مقاصدو پېژندنه، ۳- د کلي قواعدو پېژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ٦- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طریقه او بهتر مسلک، ۹- تقوا او پاک لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوک اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي، کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درک نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د خپل ښار او هیواد له عرف سره بلـدتیا ولـري، د منطـق علـم یـو مهال ډېر اړین بلل کېده، ځکه یې د مجتهد په شرایطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغـه فـن اصـطلاحات یـې پـه خـلاص مـتـڼ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړین وبلل شي ، خو سهي ده؛ امـا لـه دې پرته فکر نه کوم چې د یوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړین وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تـاریخ، ټولنپوهنـه او ځینـې جدیـد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد باید عادل او نیك انسـان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرګنـدولو ډډه وکړي، خلکو ته د خیر او خواخوږی له مخې به له انصافه ډکه تګـلاره او د غوره مسلك بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړین دي او هم د هغه دیانت لپاره، که څوك تقوا ونه لري، هغـه ممکـن پـه لوی لاس د شریعت مسایل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ریخشند کړي، ځکه باید مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور لید ونـه لـري، د مسـایلو عمـق تـه نـه شي متـوجې کېدلای، له دې امله بایـد دقـت نظـر ولـري او د مسـایلو ګـڼ اړخونـه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتیا احساسول انسان لـه تکـبر او بې ځایه غرور څخه ساتي، که څوك متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نوور علـماء او د هغـوی هڅـې کمـې وبریښي او هیڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېـدلو تابیـا ونـه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلك او خپل دریـځ کـه څـه هـم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمی ته هڅوي چې د یوه مجتهد لـه شـان سره نه ښایي، پر ځان باور په هر شي کې اړیـن دی، کـه یـو څـوك د کمتری په احساس اخته وي، هغه بیا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل یم او سر ترې ایستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلك هم ډاډه ور کړي، د مسایلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ویلای شي، څو د هغه حوصله زیاته شي، د خپل کار پر اهمیت ډاډه شي او عملن یې ووینې چې ټولنې ته یې ګټه رسېږي، که د عمل او ینا ترمنځ تضاد پیدا شي، بیا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار یې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کریم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وینا عمل نه کول د الله په نزد لویه ګنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه یوازې د خلکو باور ته زیان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهیزګارۍ له لیسته وزي چې د یوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې باید وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتیا پیدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهمیت په اړه پوهان وایي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين کې اجتهاد هغه پياوړی دليل دی چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينی هغه تل پاتی دين ښيي چې د انساني تمدن له کاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل کې هممهالـه سفر کړی دی، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي کيدا يـا هـم په ختيځ و لويديځ کې د انساني ټولنو د اختلاف لـه املـه چې کـومې ستونزې رادبره کيږي، هغو ټولو ته هرکلی وايي او د کلي احکامو او لـه کتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا کې مناسب حل ورته وړانـدې کوي.

ياد کتاب ليکي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِرـ ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصرـ دون مصرـ حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخّرين المتـأهلين وَلَا شـكّ أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ۳۲.

ژباړه: د زماني مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کریم او احادیثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد یوه اړینه اسلامي اړتیا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتیا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعینو، اتباع تابعینو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نویو مسایلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد یوه تل پاتې الهي لوریینه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدینو له اجتهاده په استفادې ور نه ګټه واخلي، دا الهي پیرزوینه په یوه خاصه زمانه پسې ځانګړې نه ده او نه هم تر یوه خاص ښار پورې، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدینو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فیصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په یوه دره کې د نارې یا هم ریګو ته د ور پوکلو حیثیت لري چې وایي: او له دوی پرته ځینې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پیرزوینه ده چې الله یې غواړي هغه ته یې ور کوي او الله د سترې پیرزوینې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسوغ لأحد أَن يَدعِي أَن الْأَئِمَّة الْمُجْتَهدين الْمُتَقَدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (۷)

ژباړه: او له انس بن مالك رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه يې څوك نه پوهېږي، له دې وجې بايد هيڅوك دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدينو تر قيامته ټولو پېښېدونکو مسايلو ته ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو الهي صفاتو څخه ده چې هيڅوك له الله تعالی سره په دې صفت کې شريك نه دي.

د پېښو په اړه هيڅوك حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د شريعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسايلو ځواب ويل به ګران شي، خلك به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له تېز او په لنډ وخت کې له تغيير منونکي کاروان څخه به دينپالان پاته شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره به بشر مجبور شي چې د دين کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دين او شريعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، بايد د اجتهاد لار پرانيسې وي.

اجتهاد نن هم بايد لکه د پخوا په شان د يوه فرد کار او مسوولیت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تګلارې ته بدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د يوه فرد هڅې ډېرې بريالی دي او که د يوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هڅو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زیات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په یوه حدیث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل: یو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حیثیت لري چې یوه برخه یې بله ټینګوي.

دا بیخي بهترین مثال دی، د یوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که یوه خطا کړې وه بل یې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدینو همداسې وکړل یا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره یې سمون نه درلود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غیر منصوصې مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغییر هم کوي او له یوې زمانې بلې ته د زیات تغییر امکان لري، حتا په یوه زمانه کې د ټولنو په تغییر دغه مسایل تغییر کوي چې ښه مثال یې د امام شافعي رحمه الله قدیم او جدید مذهب دی چې اول یې په عراق او دویم یې په مصر کې پنځولی دی. په قدیم مذهب کې هغه د یوه شي په اړه یو ډول نظر ورکړی دی او د جدید مذهب له مخې یې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې یې په نظر کې نیولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغییر ورکړي. پوهان یې په اړه وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احکامو په اړه چې پرېکړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته کوي، دا باور که د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونکي يا هم د پوښتونکي. دا ځکه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې که څه هم ډېر زيات علم يې کړی وي، حق ته نژدې وي؛ نو کله چې ګڼ عقلونه سره يوځای شي، بېلابېل افکار سره کېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسيره کېږي چې هيچا به يې په اړه فکر لا نه وو کړی، او کله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور کول کېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (۱۰)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کیږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري بايد په مفصل ډول تشريح شي، داسې قضيې چې ممکن د يوې قضيې ګڼ بعدونه را برسيره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتيا ډېر ټينګار کوي، مجتهدينو ته په کار ده چې يوځای شي څو يې خبره د يوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړينه ده او همداشان به د جماعت دريځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځينې وختونه دغه ډلې د دين او عقيدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم يې نن سبا د جمعي اجتهاد اهميت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دين ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول يې غواړي.

دا بيخي روښانه خبره ده چې د يوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت يو صفت د چارو په اړه د مشورې هم ياد کړی دی، شورا يې ډېر بهترين اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړینه وي، نو د علم او دین په اړه بیخي اړینه ده، ځکه دا مسایل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړینه ده چې د مسایلو په ور کړه کې له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي چې تر یوه مجتهد دغه کار یوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن یوازې هغه مسایل هم نه دي چې صرف دیني بعد ولري، له دیني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سیاسي، نظامي، کلتوري، تاریخي، ټولنیز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله یو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوک لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا یې په یوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسیتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دین سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخیستلو سبب هم نه شي، اړین ده چې د فتوا چارې یوه داسې ډله مخته یوسي چې له دیني عالمانو نیولې بیا د یادو برخو تر تخصصي کسانو پورې ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخیستل شي چې بشپړه د بیان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رایه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلایلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځینو فتواؤ مسیر بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچینې:

۱) (إرشاد النقاد إلی تیسیر الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځینې مهم پیغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته یې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د یوه پښه له بـل سره ولګېږي او اوږه یې له اوږې سره ولګېږي(۱)، په دې توګه بـه هـم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې پـه دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو یو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مینه پیدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کـول دي، ځکـه څـوك چـې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې یو څه ځنې جـلا ودرېږي، خو حدیث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو پـه دې سره یو بل ته نژدېکت پیدا کېږي او ترمنځ یې د مینې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نـژدې وي، نـو بیـا اسـاسي پیغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دین د راتلو اساسي هدف لـه بـدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك یـې پـه موندلو نه دي بریالي شوي.

د وږي، پیاز او ګندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعـه هـم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذیت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وږې پر ځای نسـوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېروپين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر گندنې او پياز يې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم يې بوی ځي او هم ورسره د نږدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې وړه نه خوړلې، خو تر اوړه يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکې خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيرن غوږ پر ځای پاک غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې ځوک ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دين ده ته مهال وېش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام را کوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له څښاك او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنځلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاك ځای درېدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاك نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاك کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کريم يادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي(عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاك وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې اداينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولنې يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاتې نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنگه له بيت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته بايد مرستې وويشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شريعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له يوې ښځې سره مخ شي، بايد خپل وقار په سپي سپي کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترگې دې ټيټې کړي، دا حکم نه يوازې نر ته دی، بلکې ميرمنې ته هم دی، هغه هم بايد شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتگ وي، هم بايد په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترگو کې ختموي، لمانځه ته بايد ډېر ارام ور شي، په بې ځايه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختيا ښه په ورين تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې يو انسان هم د يو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل گاونډی وي، له بل سره په سفر ملگری وي، د نورو بيا قريب وي، نو له دې امله بايد يو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له يتيمانو سره، له مسکينانو سره، له قريب گاونډي سره، له هر ډول همسايه سره، د لارې له ملگري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دين امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نيول د الله امر وي، خلك يې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، بايد د لمانځه په شان يې خيال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسايه خيال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سگرېټ او نسوارو خپل د ځنگ ملگري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکليف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې يا تر موږ په زر او زور کې بالا وي يا هم نه احترام يې په ټولنه کې راته پېغور گرځي؛ له دې پرته د بل چا احترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعليمي نصاب کې يو څه شته او نه زموږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دين او شريعت کې پر نظافت ډېر ټينگار شوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بيا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي يا چړۍ، موټر، موټرسايکل، گوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښاك او خوراك لوښي به خيرن وي، له دې ښکاري چې د دين اساسي پيغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شريعت کې د اودس لپاره د يو وار مينځلو او درې واره مينځلو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مينځل هم کفايت کوي او که خيرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بيا دوه يا درې واره ومينځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتيا وه په صابون يا شامپو دې ومينځي، حتا که د ويالې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مينځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنيوي لپاره ورته ويلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف بايد ونه کړي، هغه بايد له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتياط وکړي؟ مگر زموږ خلکو د اوبو يو اينچ پيپ کوڅې ته را ايستلی وي، موټر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینځي. دا فکر نه ورسره پیدا کېږي چې موټر په کمو اوبو هم مینځل کېږي، نو دومره اوبه ولې باید ضایع شي؟

په قران کریم کې د خوراك او څښاك تر بیان وروسته الله وایي اسراف مه کوئ(انعام: ۱۴۱، اعراف: ۳۱)، خو زموږ د واده ولیمه، خیرات او میلمستیاوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبه داده چې په اسلامي هیوادونو کې داسې یوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي یې تر اړمنو کسانو رسوي، خو په غیر اسلامي هیوادونو کې شته. که رښتیا ووایم نو په اسلامي هیوادونو کې باید مسکنت ختم شوی وای، ځکه د صدقاتو، سرسایې، خیرات، میراث، خپلوانو ته ور کړه، مهر، د لانبېدو په ورځ ور کړه او داسې نورو ور کړو ترڅنگ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې له بې وزلانو سره له بیت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقاتي سیستم ختم شي، یوه ډله بله تر پښو لاندې نه کړي، شتمنه طبقه د ټولنې د سرخوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره باید په اسلامي هیوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غیر اسلامي هیوادونه له اسلامي هیوادونو سره مرسته کوي چې د هغوی د فقیرانو لاس نیوی وکړي او هلته شته د فقر گراف را کم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دین له اساسي پیغامونو لرې شوې ده، څومره یې یوازې شکلیات را ټینگ کړي دي او له ماهیته یې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، ولیقم بالسکینة والوقار،ح: ۶۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کريم د ترجمې او تفسير وړ کسان

د قران کريم د ترجمې لپاره بايد وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسير يې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه يې قران کريم په سم ډول درک کړی دی، نه يې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دين او شريعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کريم احکام له ټولنې سره مستقيمه اړيکه لري، که يو مفسر يې ناسم تفسير کړي، له ټولنې سره يې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف يې له قران کريم څخه د بغاوت تفسيرونه ور کړل، نو يوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټيله کړي.

د تفسير لپاره ځيني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشريحي کړي دي، دلته يې يوازې پر زيان خبرې کوم چې څوک په عربيت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر يې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقيقت و مجاز يې شک نه وي، تمثيل يې ورته حقيقت ښکاري، اخروي مسايل يې دنيوي کړي وي، د خدای کارونه يې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار يې خدای ته ور کړی وي، له قران کريم څخه يې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني واکونه مور هم لرو، له قرانه يې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس يې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت يې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړيږي چې هوښيار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسووليت دی چې له ديني چارو سره تړلې ادارې يې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتيا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه يوازې د الله له کتاب سره ظلم کيږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کيږي. دوی نه د الله کتاب په پيغام سم خبر شوي دي او نه يې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهيدلي دي، نه يې خپله زده ده، ترجمه يې داسې وي لکه په ختهو کې چې مزل کوي، احکام يې د ټولنې، زمان او مکان له قيد څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خير تمام شي، شر ورته پيښوي، د نظام د پښو ټينګولو پر ځای يې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، يوه يې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نيسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زيارت کې منجور ته ور کول کيدونکي پسونه، غواوې، پيسې بيا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډيو بدعت وه، ټيلفون حرام و، ټليويزيون حرام و، عکس ناروا و، ټولنيزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو مشابهت و، پتلون د کافر لباس و، ټايي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپه وخوړه او د دې ورته ډېر نور کارونه چې يوازې يې ټولنې ته سرخوړی جوړ کړی دی، حکومت يې له چېلنجونو سره مخ کړی دی او خلك يې د خدای پر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللې لار يې ورکه کړې ترکستان يې په مخه کړی، په دې توګه يې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه.

قران کريم د دې لپاره تفسيرېږي چې د خپلو مسلکونو موقف په ثابت کړي، د قران کريم يو ثابت ايت داسې تاويلېږي چې له يوه کمزوري، خبر واحد حديث سره يې تطبيق پيدا کړي، د قران کريم تفسير خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کريم زياتوب د کمزورو رواياتو او پوهانو د خبرو په وسيله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسير وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ايت يې د يوه حديث لپاره تاويل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپل موقف لپاره پکې وکتل شي چې تاييدونکي مواد ځنې چاڼ شي، دا به له کتاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کريم بايد په قران تفسير شي، تصريف ايات د قران تر ټولو غوره تفسير دی، که نه په عربي محاوره کې د دې لپاره غوره مثالونه شته چې د قران کريم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کريم بايد داسې وکتل شي چې هغه څه وايي، بس حق وګڼل شي، د خپل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنيت سره يې د برابرولو هڅه د قران کريم په حق کې ظلم دی، دا بايد په هيڅ توګه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسيار نكاح او شرعي حكم يې

ليكوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبير افغان

مسيار نكاح د نورو مشهورو نكاحي تړونو په شان يو تړون دی، چې د نكاح ټولو شرطونه پكې پوره وي. مثلن: د مېړه و مابينې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نكاح صحت ته زيان رسوي، ميرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخكې به تړون كيږي، يعنې د بل تړون په شان پوره باوري كيږي. د شكل له مخې سل په سلو كې سهي دی. مگر د موضوع له مخې له نورو سره توپير لري؛ ځكه ميرمن دلته تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، لكه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دكتور يوسف قرضاوي يې په اړه وايي: دا هم شرعي نكاح ده، له عادي نكاح سره دا توپير لري چې ميرمن تر ځينو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حكم يې:

كه د نكاح شرطونه پكې پوره شي د مسيار نكاح روا ده. د نكاح دا نوعه له پخوا څخه وه، يوه مېړه به خپلې هغې ميرمنې ته چې ميلان به يې ورته در لود، ويل: ستا او د بلې ميرمنې مساوي حقوق نه شم در كولای، لكه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتگ. كله به مېړه دا شرط كړه چې يوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. ميرمنې هم په دې كې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممكنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا يې وي؛ ځکه يې له مېړه نه غواړي. کـه يـې د ورځـې پـر راتلـو توافق سره وکړ يا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې ميرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسيار نکاح کې ميـرمن تـر خپلـو ځينـو حقونـو تېرېږي، خو بيا هم حرام نه شي ګڼل کېداى، ځينـو علـماؤ لـه حرمـت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتيا له وجې بيا هم جواز لري.

عوامل يې:

۱ـــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ـــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زياتوب.

۳ـــ د طلاق ډېرېدل.

۴ـــ په نرانو کې تر يوې ميرمنې له زيـاتو سره د متعې (موقتـه نکـاح) کولو ميلان.

۵ـــ د دويمې ميرمنې په اړه د لومړۍ نه رضايت، لـه خپلـې لـومړۍ ميرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له ميرمنـې پـه پټه نکاح وکړي.

تاوانونه يې:

دا نکاح هم يو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له يوې ميرمنې بلې ته ځي او ميرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقيقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و مائنه بايد کـورنۍ جـوړه کړي، ترمنځ يې دوستي او مينه موجوده وي او تل پاتې يوځايي سرپنـا ځاى ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د ماينې چلند هم تغيير کوي، کېداى شي داسې کار وکړي، چې ځان يا ټولنې ته زيان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شيخ عبد العزيز بن باز رح د مسيار نکاح ته جواز ور کړى. له ده پوښتنه وشوه چې که يو څوک دويمه ميرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه يې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنګه ده؟ ده ځواب ور کړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و مايني رضايت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او مايني سلامتيا. ځکه رسول الله ص ويل: (احق ما أوفيتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) يعني په کومو شرطونو چې مو ځانو ته ميرمنې روا کړې هغه بايد پوره کړئ. بل ځاى يې ويلي: المسلمون على شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و مانيه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي يا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه يا هم خاصې ورځې يا شپې، هيڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلايل يې:

۱)په مسيار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ايجاب و قبول، د طرفينو رضايت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حديث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنين عايشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسيم اوقات کې د عايشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلې وې، يوه يې د عايشې رض خپله او بله يې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حديث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عايشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسېږي چې ميرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېړه ورتګ. که جواز يې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عايشې رض په ګټه د ورځې تربدل ومنل؟

٣)د مسيار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د ميرمنې فطري غريزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کېږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، يا مطلقې يا هم کونډې ميرمنې،(د دوی شمېر خورا زيات دی) په دې ډول يې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

٢٠١٨م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره(جرگه) په اسلام کې

د انسانانو په تاريخ کې جرګې ښه اوږده مخينه لري، دا کـه زمـوږ د پښتنو تاريخ وي يا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربـو د جرګـو لپاره د دار الندوه په نوم يوځای در لود چې هلته به يې د مهمو ټولنيزو، ديني، اقتصادي او سياسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه يوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالی په قران پاك کې د مسلمانانو يو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي(وامرهم شـوری بيـنهم) [الشـوری: ۳۸] همداراز قران کريم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کـې لـه اصحابو سره مشوره کوه.(وشاورهم فی الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه يې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تياری کـاوه او رسول الله ص يې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره يې مشوره وکـړه چې زموږ دفاعي اقدام بـه څـه وي؟ تـر مشـورې وروسـته يـې د وتلـو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې پـه دې اړه مهـم لاسـوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشـهور روايـت دی چـې رسـول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو يوه جرګه وغوښته او په دې اړه يې مشوره څنې طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فـارسي رض پيغمبر عليه السلام ته د خندق کښلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم ياده شوه. بخاري شريف په كتاب المغازي د خندق د غزا تر سرليك لاندې يې په اړه احاديث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاريخ په اوږدو كې عمل كاوه او زموږ د پښتنو په تاريخ كې تر اسلام مخكې هم موږ جرګې او مركې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېكړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند كې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وينې تويولو مخه نيسي-جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګو د اجتماعي ژوند لپاره ځينې اصول غوره كول چې په سيمه ييزه كچه به يې د قانون حيثت در لود او خلكو ترې سرغړونه نه شواى كولاى، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاريخي او كلتوري بعدونو سره ديني جنبه هم پيدا كړه چې د خلكو په عقيدو او ايمانو كې يې ځاى وموند.

زموږ د هيواد په مهمو مسلو كې هر وخت واكمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه يې د ولس رايه غوښتې ده، لكه څنګه چې دولت پر ولس باور كړى دی او د چارو په اړه يې د هغوى مشورو او پرېكړو ته لبيك ويلی دی، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبيك ويلی او په سختو حالاتو كې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې يې يو صف جوړ كړى چې زموږ ملت او وطن يې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځينې ارزښتونه خپل ځاى نورو ته ايله كوي يا هم شكل يې بدلېږي. مشوره يو شرعي، كلتوري او تاريخي ارزښت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هيواد اوسنۍ جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزېږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تاريخ او كلتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شريعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به څوك د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بيا هم په خپله پخوانۍ بڼه د جرګې ايله کول، د مهمو سياسي، ټولنيزو او اقتصادي چارو لپاره يې دايرول، ارزښت لري، خو که د دې يو بل بديل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرګې يو پر مختللی شکل به يې وګڼو.

که د سياست په برخه کې د جرګې ځای انتخابات ونيسي، د ټولنيزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر يو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانين جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په ګټه وي، فيصله به په لنډ وخت کې کېږي، د وخت له شرايطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کېږي او ګڼې نورې ګټې.

په اوسنۍ جرګه کې ځينې نيمګړتياوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لويې بلل کېږي، که څه هم دا کمۍ يې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت يې دومره ښه بديل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د يوه حکومت د مشروعيت لپاره جرګه وړانديز کېږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات يې شرط وګڼل شي، دا به هم يوه حکومت ته ملي مشروعيت ور کړي او هم به له نړۍ وال مشروعيت څخه برخمن شي.

پخوا جرګه او شورا په يوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعيت لپاره جرګه يادېږي، نو ښه بديل يې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رايه وټاکل شي هغه دې مشروع وګڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانين

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصويب يې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بنه يې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنيز قراردادونه پر همدې بنياد رامنځته کېږي، که دغه معيار يې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهميت له منځه ځي. ځينې تغيير ته اړتيا لري، نور بيا بديل غواړي، يو څه يې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به يې نور نيسي، داسې هم کېدلای شي چې يوازې نوم دې بدل شي، يو څه کم دې په شکل کې تغيير راشي، خو اصل هدف او د ولس رايه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېرى ستونزو حل په همدې توګه را پيدا او ټولنې ته را پيدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کیږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولیږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بیلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګیږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ايا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښيم؟ دوی وويل: ولې نه! ده وويل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد يې دين له منځه وړي.

دا طبيعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضيلت وروسته هر انسان سوله ييز ژوند ته اړتيا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنگونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زياته اړتيا لرو. په هيواد کې د سولې لپاره خوشبينتيا زياته وه، اما د طالبانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د يوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کيږي چې خشونت او زورزياتي ته لار پرانيستل شي. پر يوه ډله زور اچول د دې سبب کيږي چې بله ډله عکس العمل وښيي، که زور شوی وي، زور به ورسره کيږي او که جنگ شوی وي جنگ به ورسره کيږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه يې يوه ډله ايسته کيږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي۔انتقامونو د تيريدلو پر ځای خشونت کوي، انتقامونه اخلي، خلک وژني، چور و فساد ته مخه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تېر نظام غړي په گنهو پلمو ځورول کيږي، له واکه محروميږي، کډوالۍ ته مجبوريږي، کاروبارونه يې زيان وي، کورنۍ يې په بد وضعيت کې وي، دا ټول حالات د دې سبب کيږي د سوله ييز ژوند پر ځای خلک خشونت اميزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنگ ونيسي، سم لور ته د تلو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او ادیانو خلک وي، د دې لپاره باید د ټولو خیال وساتل شي، په واک کې سهم ورکول شي، د هغوی لومړیتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او دیني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک یو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسایلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنیو وړو خبرو اخته شي.

موږ باید نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دینونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه یې باید کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پایلې لري، د یوه نظام پایښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که یې موږ له لویه سره بنیادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو یې ولړزو، بیا به دا نظام څنګه پایښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي باید د خپلو شخصي ـ مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونیسي ـ، په دې توګه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختیو وساتل شي، شرعي، ملي، تاریخي او کلتوري ارزښتونه به د پایماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بیا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچینه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البین: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهګر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهګرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهیدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ريحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زيات شول.

موږ بايد دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهګر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنګ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هیواد کې شته جنګ یو نیابتي جنګ دی، د دې جنګ تر شا چې کوم هیوادونه لاس لري هغوی زموږ د هیواد هر هغه قشر- چې د هغو هیوادونو له اړتيا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هیوادوال د زيات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو يو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتيا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هیواد، ملت او ملي ګټو لپاره لږ يا ډېر کار کوي، هغه د ګاونډيو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنګ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمينه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهګرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بيا ځکه مهم دي چې د دوی موجوديت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وترووړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلك جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شې چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښيي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښيي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شې او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نهویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوك د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ور کوي چې د ترهګرو د نیابتي جنګ په وړاندې درېږي. د علماؤ رږغ پر افغانانو زیات تاثیر لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنیتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې درېږي، روحیه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شریعت له مخې یو مشروع عمل بولي، ترهګر یې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زیات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف یې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هیڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانین یې په پام کې نه دي نیولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسیله توجیه کوي، نو همدې اصل ته په کتو یې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسایل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، ځوک شهیدان کړي، ځوک زخمي، ځوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

٦/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دين پوهانو يوه لويه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره يې يا د ترهګرو ملاتړي مدعي دين پوهان رامخ ته کېږي يا هم د ديني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شي له هغه لورې يو داسې فکر راوړي چې په يوه بله ټولنه کې توليد شوی وي، د هغوی د اړتيا له مخې پيدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ يې اخيستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و يوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زماني په تېرېدو پراخېږي چې يو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او ديوبندي افکار چې يو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو يې يو لوری دی، که بيا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګريز افکار ور انستالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د يوه خطرناک اينده پيغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډيانو په ګټه دی.

دا واقعن يو بد وضعيت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړين دي چې بايد وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پايلې ولري:

اول: په هيواد کې د افغاني ديني فکر د توليد لپاره بايد دولت او ملت همدلته ديني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زيات کړي چې د افغانانو له اړتيا سره سم ديني فکر توليد کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم: د ديني مركزونو لپاره د يوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دينپوهان بايد يوازې تر امامته او صرف ديني چارو محدود نه وي؛ ځكه د هغوی محدودېدل هغوی ته اقتصادي زيان لري او په فقر كې ژوند هغوی د مختلفو كړيو په دام كې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هم د دين. ددې لپاره اړينه ده چې د ديني علومو زده كونكی نور هنرونه هم زدكړي، څو د ژوند په اوږدو كې كه د ديني مراكزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه كړي او په نورو هنرونو وكولای شي ځان ته مشغله پيدا كړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه كړي او هم ټولنه له هغه ځخه ستومانه نه شي او كله چې هغه كار ولري، له اقتصادي وضعيته خوشاله وي؛ نو د مخربو كړيو په دام كې له لوېدو هم ځان ساتلای شي.

درېيم: ملت او دولت دواړه دې حالت د هغو دينپوهانو ساتنه وكړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره يې غږ كړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو كړيو بلنې يې په كلكه نه يوازې منلې نه دي؛ بلكې په مقابل كې يې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو كارونه كړي وي: خپل ملاتړي علماء به يې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي كړي، د نورو علماؤ د را پيدا كېدو چانس زياتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملايان د ولس په منځ كې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زيات نه بې لارې كېږي، مخربې كړۍ به د اوس په كچه زيات تخريبي فعاليتونه نه شي كولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په ایینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شي چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نږدې لس کاله يې دوام وکړ، مجاهدينو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بريدونه نه دي کړي، لکه اوس چې يې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدين بريالي شول، نو د واک پر سر يې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې يې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پيل کړ، نو دوی او مجاهدينو يو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای يې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو يې پر ضد حرکت پيل کړ. په لومړيو کې که به د طالبانو په بريدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګياليو نه دی کړی. ورو- ورو جنګ سختېده او د ملکيانو تلفات هم ورسره زياتېدل، طالبانو له تعرضي بريدونو بمي بريدونو، ځانمرګي حملو او ډله ييز ځانمرګو بريدونو ته خپل جګړه ييز تکتيکونه بدلول چې په نتيجه کې يې د هر تکتيک تر ايجاد وروسته د ملکيانو مرګ ژوبله هم ورسره زياته شوې ده.

په تېرو دوو يا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د يوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونو کې د جنګ قوانين او جنګي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې يې مثال نه شي وړاندې کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسلامي جهادي ډلو خپلو موخو ته د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کړل، واده یې خپلې خوښې ته پرېښود، ورا یې په غمونو واړوله، ناوې او زوم یې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یې پر یوه کس باندې ځانمرګی وکړ، لوبو ته یې بمونه ښخ کړل، د مکتب ماشومان یې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کړ، علماء یې ووژل، خبریالان یې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محراب یې په وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلک یې له محکمې پرته ووژل، د یوه بانکي کارډ پر سر یې خلک د موچي په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلک له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونه له معلم څخه پرې شول، نجوني په جنګ کې استعمال شوې، ماشومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټو کې بمونه ور کړل او په ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو ته به نږدې شول، تر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپاره وکارېدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګي ډلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخيستلو دوی ته هغه شفيع کړي او د يو ډول نه يو ډول رحم و ترحم غوښتنه يو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسيسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې يې خنډونه ايجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دين، وطن او ملت تر نوم لاندې نه يوازې خپلې شخصي گټې خوندي کړې، بلکې د نورو هيوادونو استخباراتي کړيو ته يې هم پريمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونو ورانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرگي کول، په لويو لارو کې بمونه خښول، د لارو پر سر خلک په ويره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پيسې اخيستل، د دولت او خارجيانو د کمپنيو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پيسو لپاره را گرځول، د يوې کمپنۍ يا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پيسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانين ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنگ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پيل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بيا هيڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کيږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د مياشتې په پروان، کابل، ننگرهار او زابل کې هغه بريدونه په جگه غاړه ومنل چې لسگونو ملکي کسانو ته پکې مرگ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کېږي چې هره جنګي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کېږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوک چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کېدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلک ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنګي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای یې نوي کسان نیسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وینو تږي وي، له دې امله باید له افغان ملت او دولت سره نږۍ واله ټولنه د انسانیت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنګ بند کړي او جنګي ډلې په ډیالوګ یا هم زور سوله ییز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اګست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شريعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پيروان په امر کړي دي، خو د اداينې لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پېژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعيينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية کې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(۱)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مګر هغه څوک چې ښکاره عذر ولري ځکه الهي وینا ده: اې مومنانو! کله چې تاسو ته وویل شي د الله په لار کې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمکې ته ځانونه کشوئ، ایا د اخرت په مقابل کې د دنیا په ژوند راضي یئ؟ د اخرت په مقابل کې د دنیاوي ژوند ګټه ډېره کمه ده!

او رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي: د مکې تر فتحې وروسته هجرت نه شته مګر جهاد او نیت(به باقي وي) او که د وتلو غوښتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځکه چې د جهاد د اعلان امر تر امام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه کې چې امام یې مناسب ګڼي پر ولس یې اطاعت لازمي دی.

یاد کتاب په همدې بحث کې دې لاندې کتابونو ته حوالې ور کړې دي:

حاشیة الدسوقي ۲ / ۱۷۵، وجواهر الإكليل ۱ / ۲۵۲، والمغني ۸ / ۳۵۲، والمحلى ۷ / ۲۹۱.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث کې کاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(۲)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره یوځای وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل کتاب الفقه السلامي و ادلته کې ليکي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معه، لقول الله تعالى:{يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:٣٨/ ٩] وللحديث المتفق عليه: «إذا استنفرتم فانفروا». وهذا الحكم المذكور في فرضية الجهاد باتفاق الفقهاء.(٣)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو له هغه سره وتل پر لازم دي، ځکه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې کله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار کې ووزئ تاسو ځمکې ته ځانونه کشوئ؟ او په متفق عليه حديث کې دي: که د وتلو طلب در څخه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث کې پر دې ياد حکم د ټولو فقهاؤ اتفاق دی.

د دې کتاب ليکوال لاندې کتابونو ته د دې عبارت په اخير کې حواله ور کړې ده:

البدائع: المرجع السابق: ص ٩٨، تبيين الحقائق: ٢٤١/ ٣، فتح القدير: ٢٧٨/ ٤، الدر المختار: ٢٣٩/ ٣، آثار الحرب: ص ٨٧.

د قران کريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذکر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت کې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکه کې تر مدينې زيات وخت تېر کړی دی، خلک يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مگر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو یا ډلو په شان یې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې یې تر گټه تاوان زیات و.

جهاد یو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا یې دین ته تر گټې زیان زیات وي، بیا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تګلارې او د قران کریم له واضحو ایاتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه یوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصمیم نیولای شي لکه یو نظام چې یې نیسي. جهاد ظاهرن یو تخریبي عمل دی، خو اهداف یې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال یې ټولنې ته اړوي، بیا یې جبرانولای نه شي او په عیني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته اندول نه شته، یوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په تړون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په گټه قایلېږي او د هغوی غوښتنې او گټې به تامینوي، بیا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې یوه مستقل هیواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هیوادونو سره اړیکې ساتي او هغه هیوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پیدا کړي، دوی یو موټی ایله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پیدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هیوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که یوازې شک یې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په گټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام لـه لـورې کېـږي، امیـر بـه خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست پـه صورت کې به هغه ځـای تـه مجاهـدين ستنېږي چـې د اميـر تـر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهـاد د فايـدې پـر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچينه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتـاب الجهـاد، بـاب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسـل دويـم چـاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعينّ الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليكنه، د المكتبة الاسلامية (عـمان اردن) او دار ابـن حزم(بيـروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابـع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفكر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونډ مسوولیت دی. د محاکمو په تاریخ کې له لرغونې زمانې بیا تر ننه انسانانو بېلابېل سیستمونه پنځولي دي چې کله یې د وخت په تېرېدا عیبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بل په لټه کې شوي دي چې اخیر یې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فیصلې کول اسانه کار نه دی، له دې امله په اسلامي و غیر اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرایط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر یوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په یوه سیمه کې نظام موجود وي، نو د دې ډول ناغېړیو مخه نیسي او کوونکې یې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بیا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا یې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهې ولوستل شي، نو د قاضي شرطونه یې بیان کړي او هر څوك که له دې شرایطو خالي وي د قضا دنده مخته نه شي وړلای. اصلن قضا او محکمې جوړول د برحاله نظامونو کار دی، څوك چې برحاله پر یوه سیمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نیول هم نه شي کولای او نه هم د یوې یوې قضیې په اړه لازم تحقیقات کولای شي.

زموږ په هیواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بیاباني محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرګ سزاوې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ يعنې نورې پرېکړې خو حتمن کوي، حتا د يوه انسان د ژوند او مرگ فيصلې هم خورا زياتې کوي.

د محکمو لپاره سيستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصيات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سيستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د يوه ځانگړې سرچينې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځينو سيمو ته يې ځانگړي قاضيانو لېږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربيعه الباهلي يې کوفې ته د قاضي په توگه لېږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جريان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له يوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته يې مخالف نومونه اخيستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضيې د ښه روښانتيا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو يوازې د روښانتيا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضيانو گومارنه.پرېکړې يوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسايل هم شته چې پخوانيو فقهاؤ ياد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړين علوم هم ضروري دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي بايد په فقهي قضاياوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامين کړي. رسول الله ص د علمي او قضايي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله يې هم په علمي-قضايي چارو پسې خالد رض نه دی لېږلی، مگر معاذ بن جبل رض يې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته يې په جنگي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجيح ور کوله، ځکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره یو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فیصلو لیکل ځکه اړین دي چې ممکن یو کس بله ورځ بیا د فیصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اینده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې باید فیصلې ولیکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه باید علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنیوی په کېږي. قران کریم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو یوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

٦-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غیر اسلامي هیوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکیلان نیول کېږي. مسلمان قاضي باید تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلایل هم لري که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلایل یې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بیا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بیخي منل شوي دي، حتا په غیر مسلمانو هیوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د یادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شي چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټپلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وېشلې دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضیان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي علیه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کېږي، که یو تورن یو څه وایي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنګه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټيکنالوجي ده، ډېرې داسې دعوې پیدا کيږي چې له ټيکنالوجي سره اړه ولري، يو تورن يا مدعي و مدعي عليه ښايي رواني مشکل ولري، بل يو کار کړی وي، خو پر يوه کس يې تاوان کړی وي، دا مشکلات به يوازې يو کليوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضاياو تر حل وروسته دا اړينه ده چې قضا خپل ډيټابيست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډيټابيست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوی خو تر يوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسايکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه بايد علني وي، وسله والې ډلې خو لومړی يو څوک مړ کړي، ويډيو يې وکړي او بيا يې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو يا سنګسار تر اجرا وروسته اعلاميه خپره کړي چې اسلامي امارت يا اسلامي دولت پلانی ځای پر دونه مجرمينو حدود جاري کړل!؟ محکمه هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه ويني او نه يې له جريانه خبر وي، همداسې خارايي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پريکړې کيږي.

يو بل مهم ټکی دا هم دی چې تورن بايد له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوی وي، امکان لري هغه عذر ولري، د يوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلايل ولري، يو کار يې هيڅ نه وي کړی مګر د يوې شبهې له مخې راوړل شوی وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پريکړې کوي، يا حدود په پټه جاري کوي، ايا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوی؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه ليدلي دي چې يو کس په جاسوسي تورن شوی، هغه له وسله والو سره څو مياشتې يا کلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې کړي يا هم مدافع وکيل ونيسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهيږي چې يو څوک مجرم بلل يوازې د يوې محکمې کار دی چې په رسمي ډول به هغه مجرم ګڼي او ټول شواهد به د اخيري پرېکړې مهال ذکر کوي، مګر د وسله والو محکمې خو هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه شي ليدلای بيا به هلته جنائي عدالت څنګه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هيڅ مجرم بايد له سزا ګاللو پرته پاته نه شي او هيڅ بې ګنا کس ته بايد ناحقه سزا ورنه کړل شي.

دولت خو د جرايمو د معرفي و تعريف لپاره قوانين لري، د جرم د اثبات لپاره ځانګړې ادارې دي چې د يوه تورن کس دوسيه مکمله څارنوالي ته ليږي، په هغه دوسيه کې کشفي ادارې يا پوليس و اردو چې په کوم حالت کې څوک نيولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نيولو په حال کې يا تر اقرار وروسته يې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه يې تر کره کولو وروسته د قاضي په واک کې ور کوي، نو وسله والې ډلې د محاکمو په جريان کې ايا دا پروسيجر لري؟

زموږ له سيمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو يو کس د قاضي په نوم معرفي کړی وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طريقه چې دولتونه يې د محکمو لپاره لري تر اوسه يې وسله وال نه پيژني او نه يې په دې تاخته او راتاخته کې د عملي کېدا امکان شته.

د وسله والو محکمې يو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلم دی او بل لور ته د ديني و ملي ارزښتونو سپکاوی دی. دوی په دې محکمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه یوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دین هم ورسره بدنامیږي، هم نن او هم سبا په تاریخ کې د خندا او سخریې وړ ګرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سیاسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مګر محکمه د هغه چاکار نه دی چې په غره کې تر یوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسیجر یوه قضیه تېره نه شي حق و ناحق یې نه معلومیږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارایي محکمو پر ځای خلک دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

۱)مجلة كلية اداب، د انور عبد الكريم عبد القادر ليكنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفیظ الله دانش لیکنه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ ټوک، ۳۱۲ مخ، د وكيع لیکنه

په ویکي بوک ویبسایټ کې د شیخ مخلص احمد الجدة په نوم یوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرلیک لاندې غټه مقاله لیکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو یې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه ګټه اخیستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library